

2006 -09- 28

Dnr 1296/06

Beslutsunderlag
Miljö- och samhälls-
byggnadsnämnden

2006 -10- 11 § 167

Utredning

Örtofta och Håstad

Kulturhistorisk konsekvensutredning inför planerat kraftvärmeverk

Örtofta socken i Eslövs kommun och Håstads socken i Lunds kommun Skåne län

Utredning

Örtofta och Håstad

Kulturhistorisk konsekvensutredning inför planerat kraftvärmeverk

*Örtofta socken i Eslövs kommun och Håstads socken i Lunds kommun
Skåne län*

Malmö Kulturmiljö

Box 406

201 24 Malmö

Tel: 040-34 44 75

Besöksadress: Malmöhusvägen 3, Grimsbygatan 24

www.malmo.se/kulturmiljo

Utredning

Örtofta och Håstad – Kulturhistorisk konsekvensutredning inför planerat kraftvärmeverk

Örtofta socken i Eslövs kommun och Håstads socken i Lunds kommun, Skåne län

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:021

Författare: Pia Gunnarsson Wallin och Lars Persson

Foto: Pia Gunnarsson Wallin och Olga Schlyter

Grafisk form: Anders Gutehall

Sättning: Olga Schlyter

Omslagsbild: Sockerbruket sett från norr. Pilevall. Stationssamhället Örtofta. Järnvägen genom Örtofta. Gravhög.

ISSN: 1653-493X

© Malmö Kulturmiljö 2006

Innehåll

Inledning	5
Områdets naturgeografi och markens nyttjande	5
Bronsålderns gravhögar	5
Den medeltida situationen	6
Från medeltid till enskiftet	9
Enskiftet	12
1800-talets storgodslandskap	14
Skol- och fattighusbyggande	16
Järnvägen dras genom bygden	17
Sockerbruket	18
Andra industrier	21
Slutord	22
Referenser	23
Årets rapporter	25

Bilagor

Bilaga 1	Undersökningsområdets topografiska förhållanden och markanvändning idag
Bilaga 2	Huvuddelen av undersökningsområdet enligt Gustav III:s manöverkarta från 1774
Bilaga3a	Storskifteskarta för Örtofta socken 1799
Bilaga3b	Ågoförhållande inom Örtofta socken efter genomfört storskifte 1799
Bilaga 4	Enskifteskarta för Håstads by 1803
Bilaga 5	Enskifteskarta för Örtofta socken 1827
Bilaga 6	Örtofta socken enligt ekonomiska kartan, "häradskartan", från 1913
Bilaga 7	Håstads socken enligt ekonomiska kartan, "häradskartan" från 1913
Bilaga 8	Örtofta socken enligt ekonomiska kartan från 1970-72
Bilaga 9	Håstads socken enligt ekonomiska kartan från 1970-72
Bilaga10	Området kring Örtofta sockerbruk och huvudgård enligt ekonomiska kartan, "häradskartan", från 1913

Inledning

Följande utredning är utförd av Malmö Kulturmiljö på uppdrag av Eslöv Lund Kraftvärmeverk AB. Arbetet utgörs av en översiktlig landskaps- och bebyggelsestudie av Örtofta och Håstads f.d. sockenområden, dvs. Örtofta sockerbruk med bruksbostäder, järnvägssamhället Örtofta, bostadsområdet Toftaholm, byarna Vaggarp och Benstorp samt huvudgården Örtofta med avelsgårdarna Slättäng, Sveaborg och Toftaholm i Örtofta socken och Eslövs kommun samt Håstads by och några möllor vid Kävlingsån i Håstads socken i Lunds kommun.

Vår ambition har varit att kartlägga bebyggelsens och landskapets kulturhistoriska sammanhang för att bättre kunna förstå och tydliggöra de kulturhistoriska värden som finns i det undersökta områdets olika miljöer. Detta behövs för att bedöma hur ett eventuellt kraftvärmeverk kan påverka de kulturhistoriska värdena. Vi har också i vissa fall givit förslag på hur man kan reducera en negativ påverkan på kulturmiljöerna.

Vi har i utredningen studerat ett brett spektra av miljöer. Bland miljöerna finns byggnader och anläggningar som tidigare utpekats som bevarandevärda i olika sammanhang men också sådana som hittills inte uppmärksammats.

Områdets naturgeografi och markens nyttjande

Området är beläget inom Kävlingsåns och dess biflöde Brååns dalgångar en knapp mil norr om Lund. Håstad ligger på Kävlingsåns södra sida medan alla bebyggelseenheter i Örtofta socken är belägna norr om samma å. Örtofta sockenområde delas av Brååns lopp.

Berggrunden i den här delen av Skåne utgörs av sedimentära bergarter, främst sandsten och lerskiffrar. Jordarterna i området består främst av moränlera och lerig morän, men närmast åarna finns även områden med sandjord och svämsediment. Topografin i området styrs i stora drag av ådalarnas sluttningar som bitvis i åarnas närhet kan vara relativt kraftiga.

Dagens markanvändning inom området domineras helt av åkerbruk. Mindre områden med permanenta gräsmarker och skog finns främst utmed åarna, i synnerhet längs Bråån. Sammanfattningsvis kan det konstateras att området utgörs av ett utpräglat agrart produktionslandskap med andra markslag än åker koncentrerade till vattendragens och bebyggelsens direkta närområden (bilaga 1).

Bronsålderns gravhögar

Efter det att inlandsisen drog sig tillbaka kom människor att så småningom bosätta sig i området. De första årtusendenas mänskliga verksamhet har inte lämnat några tydliga spår ovan mark men studerar vi fornlämningsregistret kan vi se att man påträffat bland annat stenåldersboplatser här.

De äldsta, i landskapet synliga, lämningarna är de monumentala gravhögar från bronsåldern som ligger längs med åarna. Företrädesvis ligger de på höjdryggar i landskapet, men det finns även exempel på lägre liggande högar, t.ex. vid kyrkan i Vaggarp. Det har funnits spekulationer att detta egentligen inte skulle vara någon

gravhög utan kanske snarare en medeltida försvarsanläggning. En arkeologisk undersökning har dock visat att det är en gravhög.

På gravhögarna kan finnas rester av äldre flora. Denna flora kan berätta om äldre markanvändning eftersom högarna inte utsatts för konstgödning på samma sätt som de omkringliggande åkrarna.

Antikvariska kommentarer

Gravhögarna är inte bara begravningsplatser utan deras placering och inbördes organisation kan berätta om äldre färdvägar, markindelningar och sociala strukturer i en tid som vi inte har något skriftligt källmaterial ifrån. De är därför viktiga som källmaterial inte minst för arkeologisk forskning. Detta värde påverkas inte av ett kraftvärmeverk.

Kopplingen mellan högarna och åarna i området kommer heller inte att störas eftersom kraftvärmeverket kommer att ligga på andra sidan åarna. Det samma gäller den inbördes kontakten mellan högarna. I de fall detta skulle kunna vara möjligt är förmodligen redan siktlinjerna störda av sockerbruket och högre vegetation.

Gravhögarnas silhuetter kan komma att störas. Ett led i att minska denna störning kan vara att anpassa kraftvärmeverkets färgsättning. Som exempel skulle ett allt för mörkt kraftvärmeverk, eller ett gräsfärgat, kunna minska gravhögarnas silhuettverkan.

Den monumentala verkan i landskapet som högarna haft genom årtusenden kommer att störas med ett kraftverk. Här har dock redan sockerbruket kraftigt förskjutit skalan.

Eventuell bevarad flora på gravhögarna kommer sannolikt inte att påverkas av ett kraftvärmeverk.

Den medeltida situationen

Inom området har vi haft fyra byar med rötter ned i medeltid: Örtofta, Benstorp, Vaggarp och Håstad. Vaggarp och Håstad är kyrkbyar. Örtofta, Benstorp och Vaggarp har tillhört Örtofta socken, medan Håstad har utgjort en egen socken. Antalet gårdar i socknarna under medeltiden är ej känt, men kring år 1570 fanns 25 i Örtofta och 19 i Håstad socken. I den sistnämnda siffran inkluderas prästgård och fyra möllor.

Håstads kyrka antas anlagd på 1200-talet. I det nuvarande tornet finns murar från medeltiden. År 1861 skedde en total ombyggnad av kyrkan efter ritningar av C H Brunius.

Vaggarps kyrka anlades under 1100-1200-talen. Från och med 1500-talet kom Vaggarps kyrka att heta Örtofta kyrka. Det tidiga namnet är inte så konstigt medtanke på att kyrkan faktiskt per definition ligger i Vaggarps by, inte på Örtofta bytomt. Kyrkan lydde fram till 1922 direkt under huvudgården Örtofta, dvs. innehavaren av Örtofta gods hade patronatsrätt över kyrkan. Kyrktornets övre del är ombyggt år 1639. Kyrkans utseende är annars till stora delar en skapelse från 1862. Av den medeltida kyrkan återstår numera endast den nedre delen av tornet.

Den äldste kände ägaren till Örtofta huvudgård är en riddare vid namn Trugot Has som i samband med en lands- och särfred 1380 skrev sig till Örtofta. Läget för

huvudgården kan sägas vara det bästa ur försvarssynpunkt. I tre vädersträck inramas platsen av Bråån. När sedan landsförbindelsen i öster avbröts av en vallgrav var anläggningen helt omgärdad av vatten.

I dagens huvudbyggnad ingår rester av en medeltida byggnad som har tolkats som ett fast hus, byggt i slutet av 1400-talet av Tønne Vernersen Parsberg, som i sitt äldsta skick har varit en närmast tornartad byggnad. Vi anser att det finns anledning av anta att byggnaden kan vara en aning äldre än vad som tidigare antagits. Det var nämligen vanligt med privatborgar under 1300-talet i Danmark. Det var då som stormännen befäste sina gårdar. Det var inte sällsynt att man flyttade från sin gamla plats inne i kyrkbyn ut till en annan plats i landskapet. Denna decentralisering och förstärkning av huvudgårdarnas befästning var givetvis ett hot mot kungamakten. Därför förbjöd unionsdrottningen Margareta privata borgbyggen 1396. Det finns med utgångspunkt i ovanstående anledning att tro att borgen dels är från 1300-talet dels kan ha haft en föregångare i någon av byarna Vaggarp, kyrkbyn, eller Örtofta vars mark den ligger på.

Väster om Vaggarp har det legat en vång som kallats Kapellsvången. Detta har tolkats som att det har legat ett kapell eller kloster här (FMIS, RAÄ nr. Örtofta 15:1). I fornminnesinventerarens dagbok anges att det i en odaterad handskrift signerad Gerh. Holst i Antikvarisk-Topografiska-arkivet (ATA) finns uppgifter om förekomst av ett kapell eller kloster i området. Uppgiften lyder "Uti Örtofta hästhage finnes än fundament av ett kloster eller kapell som i forna tider där stått, varav sädesvången därvid har sitt namn, den kallas Kapellsvången". Vid fornminnesinventeringen 1985 kunde ingenting skönjas på platsen ifråga. Då det i historiskt källmaterial vid åtminstone några olika tillfällen omtalas en Vaggarps socken är frågan om samma sockenområde omväxlande benämns Vaggarp och Örtofta, eller om Vaggarp tidigare faktiskt utgjort en egen socken. Skulle i så fall lämningarna efter kapellet vara spår från denna situation? Vi har i denna utredning av tidsmässiga skäl inte kunnat fördjupa oss ytterligare i denna fråga, men det är av betydelse att vara medveten om att det förekommer en del oklarheter för området vad gäller den äldre kyrkliga indelningen.

Att Örtofta var en betydelsefull plats under medeltiden förstår vi genom dess juridiska särställning. Vid slutet av medeltiden och fram genom 1500- och 1600-talet var Örtofta närmast att likna vid ett miniatyrfurstendöme. Borgherren hade birkerätt, dvs. full domsrätt över sina underlydande och bl.a. rätten att uppbära utdömda böter. Hans egendom bildade ett eget litet härad. Som birkinnehavare skulle han hålla birkfogde och skrivare, birkhus och avrättningsplats. Örtofta var speciellt på så sätt att det utgjorde Skånes enda adliga birk, medan övriga var kyrkliga. Möjligen har även Örtofta birk från början varit kyrkligt, men övergått till adeln i ett tidigt skede. Vid mitten av 1700-talet kunde man fortfarande se ruinerna efter tingshuset, och det ska då ha funnits en vång som kallades "tingshusstockarna" efter straffet att sitta i stocken. En av vångarna till Örtofta by bar också namnet Galgevången vid storskiftet år 1799 (bilaga 3a). För bönder och husmän inom Örtofta gods måste birkerätten ha inneburit att man ingick i ett godssamhälle som i ovanligt hög grad var frikopplat från den danska kronan och där makten i princip helt var koncentrerad till godsägaren.

Hur stor del av gårdarna i Örtofta socken tillhörde Örtofta gods i slutet av medeltiden? Då vi inte har någon uppgift om totala antalet gårdar vid denna tid kan frågan inte besvaras med säkerhet. Av ett skiftebrev från 1499 framgår dock att 17 gårdar i Örtofta socken ingick i adelsgodset vid denna tid. Med tanke på att totala antalet gårdar i socknen var 25 omkring år 1570 bör de 17 gårdarna år 1499 ha utgjort en betydande andel av socknens gårdar, och Örtofta således redan under senmedeltid varit ett relativt välarronderat adelsgods.

Längs med Kävlingeån, men även längs med Bråån, har det under lång tid funnits kvarnverksamhet. Väster om Örtofta har Kävlingeån sin största fallhöjd och här har åtminstone Håstad mölla haft kvarndrift sedan medeltiden. När vattenkvarnar infördes under 1000- och 1100-talet innebar den nya tekniken en betydande arbetsbesparing. Detta fick också till följd att strömmande vattendrag blev viktiga ägor.

Antikvariska kommentarer

Av de byar som fanns under medeltiden är Örtofta by helt nedlagd. Vaggarp har visserligen fortfarande bebyggelsekontinuitet på bytomten men gårdarna är utflyttade. Alla gårdar utom en i Håstad är utflyttade (Nr 5) men en stor del av bytomten är fortfarande bebyggd. Benstorp däremot har ännu kvar en tydlig agrar prägel. Benstorp är den by som visuellt kommer att påverkas minst av ett kraftvärmeverk. Kraftvärmeverket kommer att ligga på Örtofta huvudgårds och bys gamla marker och eftersom det inte finns någon by kvar här kommer inget visuellt samband mellan bytomt och jordbruksmark att kunna störas av ett kraftvärmeverk. Siktlinjen mellan Håstad och ett kraftvärmeverk störs redan av sockerbruket. I Vaggarps fall kommer parken att fungera som en ridå mellan bebyggelsen på bytomten och ett kraftvärmeverk.

De bördiga jordarna bildade förutsättningarna för såväl byarna som huvudgården. Den agrara kontinuiteten i området kommer att störas av ett kraftvärmeverk liksom en del av huvudgårdens och byarnas kulturhistoriska sammanhang.

Kyrkorna och socknarna har sedan medeltiden varit ramar kring viktiga händelser i bybornas liv. Kyrkomiljöerna står för en nästan 1000-årig kontinuitet i detta avseende, där kyrkan har skapat miljöer som kyrkogårdarna, nya begravningsplatsen och klockarbostaden i Vaggarp, prästgårdarna etc. Kraftvärmeverket kommer inte att påverka detta förhållande.

Kyrkorna markerar förutom religionstillhörigheten, äldre administrativa gränser och sociala strukturer. De äldre relationerna mellan byarna, huvudgården och kyrkorna är högintressant och kan bli ett föremål för framtida historisk och arkeologisk forskning. I Örtofta socken fanns redan under senmedeltid en adelsdominans vad gäller markägandet, något som vi nedan ska se förstärktes ytterligare under de följande århundradena. Vi kan dock här konstatera att relationen mellan byar, huvudgård och kyrkor inte störs nämnvärt av ett kraftvärmeverk på den föreslagna platsen.

I landskapet framstår kyrkobyggnader som landmärken. Dessa landmärken fungerar som markörer för en sockendelning som har nästan 1000-åriga rötter. Både Örtofta och Håstads kyrka ligger förhållandevis lågt i landskapet. Detta förtar något av deras betydelse som landmärken. Till detta kommer att Örtoftas kyrka till stor del är inbäddat i ett parklandskap som breder ut sig väster om Örtofta huvudgård. Vad gäller Håstad är siktlinjen mot kraftvärmeverket i princip redan brutet av sockerbruket.

De medeltida kvarnarna finns inte kvar, men åtminstone i Håstads fall kan man skönja en kontinuitet ned i medeltiden. Intressant är att Håstad och Örtofta historiskt sett har varit betydelsefulla för sina kraftresurser. Ett kraftvärmeverk kommer att bygga vidare på denna kontinuitet.

Från medeltid till enskiftet

Tiden från medeltiden och fram till enskiftet har främst lämnat spår genom omfattande byggnationer. Vi slutet av 1500-talet förlängdes huvudbyggnaden på Örtofta i söder. År 1635 köpte landsdomaren i Skåne, Henrik Ramel till Bäckaskog, Örtofta. Han lät uppföra en grundmurad lada 1635 och ska även vara den som försåg kyrkan med torn. På 1680-talet låg ekonomibebyggelsen, så som den fortfarande gör, öster om borgholmen. Bebyggelsen bestod då av Ramels lada samt stall och fähus byggda i korsvirke. Dessa byggnader är nu borta. Stenladan fanns dock kvar så sent som upp i 1960-talet.

På 1600-talet fanns i området flera av Skånes mest betydelsefulla kvarnar: Vadmöllan, Mellanmöllan och Håstads mölla. På Håstads storskifteskarta från 1777 noteras Bösemölla, Fladevadsmöllan (Vadmöllan), Mellanmöllan och Håstads mölla. Strax innan Bråån rinner ut i Kävlingeån ligger en kvarn tillhörande Örtofta gård. Örtofta kvarn finns belagd i de historiska källorna åtminstone ned till 1649. Norr om Örtofta by fanns det före skiftena en vång som kallades "Gamledammsvången". Namnet kan vara en indikation på att det funnits kvarndrift här, men det skulle också kunna röra sig om äldre, eller rester av äldre, fiskdammar. I anslutning till Örtofta kvarn och Bråån fanns enligt en geometrisk karta fiskdammar med inplanterad fisk. Dessa dammar finns inte längre kvar. Ytterligare en bebyggelse som är skriftligt belagd först under denna period är Pråmhuset som låg vid Kävlingeån sydväst om Väggarps bytomt. Pråmhuset där det tidigare fanns en pråm eller färja över Kävlingeån finns tidigast belagt 1662 då det utgjorde $\frac{1}{4}$ frälsehemman, dvs. en mindre gård. Byggnaden är sedan flera decennier borta.

Örtofta adelsgods andel av socknens gårdar ökade sannolikt under 1500-talet. Kring år 1570 hörde nämligen 23 av socknens 25 gårdar till Örtofta gods. De 23 gårdarna var nu s.k. insockne veckodagshemman till Örtofta huvudgård och befriade från skatt till kronan samt militära utskrivningar mot att man gjorde dagsverken (hoveri) vid huvudgården. Fram till 1600-talets mitt hade antalet gårdar i socknen minskat till 21 varav 20 tillhörde Örtofta gods. Snart därefter har innehavarna av Örtofta gods blivit allenarådande som jordägare i socknen, för år 1683 ägde man samtliga 21 gårdar i socknen. Utvecklingen i Örtofta kan betraktas som ett exempel på hur adeln i Skåne under 1500- och 1600-talet i stor omfattning genom köp, byten och donationer av gårdar lyckades koncentrera och utöka sitt underlydande bondegods i huvudgårdsocknarna. På så sätt kunde man göra allt större del av sitt gods befriat från kronoskatt och därigenom öka hoveriuttaget. Detta var ofta förutsättningen för att kunna expandera huvudgårdsdriften och öka de direkt under huvudgårdarna brukade markerna. Minskningen av antalet gårdar i Örtofta socken mellan 1570 och 1600-talets mitt kan vara en effekt av att vissa gårdar lagts ned och ägorna istället tillförts huvudgården.

Kunskapen om den rumsliga organisationen av byarnas odlingsmarker under 1500- och 1600-talet är bristfällig. Av Lunds stifts landebok från ca. 1570 framgår att prästgården i Väggarp då hade sin åker och äng fördelad på tre vångar samt dessutom mark i Örtofta bys ägor inom tre andra vångar. Antalet vångar antyder att Väggarp och Örtofta har haft tresådesbruk, dvs. två vångar var årligen fredade mot kreaturen för sädesodling medan den tredje låg öppen som kreaturens betesmark. Utifrån andra källmaterial vet vi att tresåde var det helt dominerande fredningssystemet i trakten kring Örtofta och Håstad under senare delen av 1600-talet och under 1700-talet.

Vad gäller Örtofta huvudgårds åkermark finns det uppgifter från tidigt 1680-tal som klargör att den låg i samma vångar som böndernas i Örtofta by, men att huvudgårdens åker var "af delt ifrån deres åkrar". Sannolikt innebar detta att huvudgårdens åker inte ingick i s.k. teglag (ägblandning) med bondgårdarnas utan att den låg samlad som större sammanhängande ytor i vångarna.

Trakten och dess gods spelade en stor roll i den svensk-danska krig 1676-79. Svenskarna slog läger norr om Kävlingeån. Karl XI kamperade här och gravkullen vid Örtofta kyrka tros ha använts som skans under kriget.

År 1727 blev Christian Barnekov ensam ägare till Örtofta. Byggnaden fick nu två flyglar samtidigt som vallgraven fylldes igen. Efter Christian Barnekovs död löste hans dotter Margareta Magdalena och hennes man, hovmarskalken friherre Carl Filip Sack till Bergshammar in Örtofta. En ny park planlades väster om borgholmen, på andra sidan Bråån, kring år 1770. I samband med detta revs Väggarpsgårdarna nr. 4 och nr. 9. Huvudgårdens finzon gick nu ända fram till kyrkan som genom en gångbro över ån och nya gångstigar knöts samman med parken.

Intresse för trädgårdskultur och önskan att ge sina huvudgårdar en lummig inramning väcktes hos många godsägare under 1700-talet. Trädplanteringar i landskapet uppmuntrades av myndigheterna, och man betraktade godsägarnas storskaliga satsningar på detta område som ett gott föredöme för allmogen.

En relativt god och översiktlig bild av landskapet inom det studerade området kan vi få av en karta som ritades i samband med Gustav III:s skånska manöver vid mitten av 1770-talet (bilaga 2). Kartan visar att byarnas gårdar och hus låg samlade på bytomter med stora områden av öppen odlingsmark utan bebyggelse kring sig. Alla de studerade byarnas bytomter låg invid de kraftigare sluttningarna ned mot åarnas flackare meanderplan. Örtofta bytomt var belägen några hundra meter norr om huvudgården, vid den landsväg som sträckte sig i öst-västlig riktning på Kävlingeåns norra sida. Håstads by bestod av relativt många gårdar som låg på en långsmal bytomt. Utmed Kävlingeån norr om Håstad låg flera möllor.

I kartan från 1770-talet representeras åkermarken med vit/beige färg, ängsmarken med grönt och den permanenta betesmarken, utmarken eller fäladen, med grått. En översiktlig analys av kartan visar att området var åkerdominerat och att äng främst fanns nära åarna samt som ett par större områden inom högre partier. Ett av de senare fanns längst åt norr inom området medan det andra låg nordöst om Örtofta bytomt, upp mot bygränsen mot byn Nöbbelövs ägor. Utmark eller fälad fanns inom det studerade området på ett par olika ställen. Några mindre områden fanns sydväst om Väggarps bytomt, ett österut från Örtofta by, i gränsområdet mot Viderups mark, samt slutligen ett nordväst om Håstads bytomt.

Av vägarna som finns utsatta på 1770-talets karta är det några som ännu idag har kvar ungefär samma sträckning. Det gäller i stora drag landsvägen norr om Kävlingeån. Från Viderup mot Örtofta fram till den plats varpå kraftvärmeverket planeras byggas ligger vägsträckningen kvar. Mellan det tänkta kraftvärmeverket och Väggarpsgården har vägen däremot rätats ut, men den gamla sträckningen förbi kyrkan ligger fortfarande kvar söder om den nya vägen. Landsvägsbron över Bråån vi Örtofta ska ha byggts 1776 av Hans Ramel. Bron förlängdes dock med ett spann i början av 1900-talet. Vägen ner mot färjan vid Pråmhuset finns kvar i Väggarpsvägen och dess förlängning. Vägen mellan Örtofta och Ellinge hade också i stort sett samma sträckning på 1770-talet som idag. Inom Håstads ägor gäller detsamma för vägen österut från bytomten mot Svenstorp och västerut mot V.

Hoby. Slutligen kan det konstateras att 1770-talets karta visar att huvuddelen av hägnaderna kring vångar och lyckor inom det studerade området bestod av stengårdsgård (röda linjer på kartan).

Från mitten av 1760-talet har vi uppgifter om jordägandet för hela det studerade området, dvs. även för Håstads socken. Vid denna tid fanns det i Håstad by både skattehemman (gårdar till självägande bönder), kyrkohemman och kvartermästareboställe. En stor del av byn utgjordes av utsockne frälsehemman tillhörande Örtofta gods. I Håstads socken fanns då även ett flertal skattlagda vattenkvarnar. I Örtofta socken var adelsgodset fortfarande den helt dominerande jordägaren. 1765 fanns det även en hel del gatehus i de båda socknarna. I Håstads socken uppgick antalet hus till 11 medan det i Örtofta fanns hela 29 stycken.

Det har bedömts troligt att plantering av alléer kom igång först på 1700-talet i Skåne. Vid slutet av 1700-talet fanns omfattande allésystem vid de flesta gods. Medan bönderna uppmanades att inhägna sina åkrar med pilevallar planterade godsägarna representativa alléer av ädlare trädslag som lind, alm och kastanj. Kartan från 1770-talet (bilaga 2) visar att alléer då fanns längs vägar i anslutning till huvudgårdarna Viderup i öster och Ellinge åt nordöst. Däremot finns ingen markering för allé inom Örtofta socken. Samma förhållande framgår av den yngre s.k. skånska rekognosceringskartan från 1810-talet. De alléer som vi i dagens landskap kan se spår av kring Örtofta bör således ha anlagts efter 1810-talet.

Jordbruket utgjorde själva grundförutsättningen för det skånska godsens. Därför var ladugården här en självklar och representativ del av godsanläggningen. Den monumentala gråstenslogen och magasinet berättade om rika tillgångar och förbättrade gårdens status på samma sätt som ett modernt corps-de-logi. Man kunde stärka det visuella sambandet ytterligare genom att behandla byggnadernas exteriörer enhetligt. Så skedde i Örtofta där inte bara den gamla borgen och flyglarna kalkraprades och avfärgades. Även ekonomibygnadernas fasader in mot borggården behandlades på detta sätt.

En första mera detaljerad bild av markanvändning och åkrarnas och ängarnas indelning på byarnas olika gårdar får vi genom ett par storskifteshandlingar från 1700-talets senare del. Redan under 1770-talet avmättes dock en del vångar till Örtofta huvudgård och av dessa kartor kan det fastslås att åtminstone de karterade vångarna var hägnade mot Örtofta bys vångar. Åkermarken låg såldes inte som på 1680-talet i samma vångar som byns åkrar. På storskifteskartan för byarna i Örtofta socken framgår hur markerna var fördelade efter genomfört storskifte 1799 (bilaga 3a och 3b). Kartan visar också var huvudgårdens ägor var belägna även om dessa inte ingick i skiftet. Örtofta huvudgård hade vångar i anslutning till alla Örtofta bys vångar, även inom den stora utäng kallad Skjäfvan eller Heden som låg längst åt norr inom sockenområdet. Huvudgården hade dessutom utmark väster om Väggarps ägoområde. Utifrån kartan kan det konstateras att området för det planerade kraftvärmeverket ligger inom vad som i slutet av 1700-talet utgjorde Örtofta huvudgårds Mellanvång och Örtofta bys Galjevång. Hägnaden mellan dessa vångar skar genom tomtområdet för den planerade anläggningen.

Kartan i bilaga 3 visar även att prästgården i Väggarp genom storskiftet fick sina tidigare spridda ägor av åker och äng koncentrerade till Kapellsvången och Kapellslyckan samt ett område utmed Bråån norr om kyrkan.

Storskiftesakten för Håstad visar att byn hade sina inägor i tre vångar som brukades i tresäde samt en årligen fredad ängvång. Tresädesbruk fanns med största sannolikhet även i Örtofta och Väggarps byar även om detta inte explicit framgår av lantmäterihandlingarna.

År 1809 löste Margareta Magdalenas dotter och hennes man ryttmästaren greve Johan Henrik Dücker till sig godset. Den södra korsvirkesflygeln revs och en ny byggnad fördes upp här för de nygifta. Under deras tid anlades den första avelsgården Slättäng inom det nordligaste av huvudgårdens ägoområden.

Antikvariska kommentarer

Mölleplatserna har bebyggelsekontinuitet ned i 1600-talet. Örtofta kvarn har äldre bebyggelse bevarad som eventuellt sträcker sig ned i tiden före skiftena. Kvarnbebyggelsen är mycket kulturhistoriskt värdefull men i akut behov av vård. På vissa ställen är t.ex. delar av papptaket borta. Kvarnen kan förlora något av kontakten till det omgivande jordbrukslandskapet vid uppförandet av ett kraftvärmeverk och därmed en del av sitt kulturhistoriska sammanhang.

Delar av huvudbyggnaden på Örtofta och kyrktornet finns också kvar från denna tid. Upplevelsen av dessa byggnadsdelar och byggnadsverk, undantaget möjligen kyrktornet störs inte i någon större utsträckning av ett kraftvärmeverk.

På många sätt kan det övergripande vägnätet ses som ett kulturhistoriskt viktigt byggnadsverk i området. Jämte stenvalsbron finns i princip hela det övergripande vägnätet bevarat så som det till sin sträckning gestaltade sig före skiftena. Hur långt ned i tiden är höjt i dunkel. Vyer från detta vägnät kommer att förändras påtagligt av ett kraftvärmeverk.

Vägsträckningarnas omgivande jordbrukslandskap är viktigt att bevara. Vissa sträckor i vägnätet har under denna period löpt parallellt med gränser för vångar. På detta sätt bildar vägnätet referenspunkter i förståelsen av det historiska landskapet. Kapellsvången som låg väster om kyrkans tomt finns t.ex. kvar i dagens Vaggarp 1:1 där landvägen fortfarande bildar gräns i norr.

Från och med 1700-talets slut blev aristokratin landskap alltmer präglad av en ständig växelverkan mellan nyttotänkande, representationsbehov och estetiska överväganden. Detta är något som märks framför allt i parken, förbättringen av vågarna bland annat genom landsvägsbron och den nya enheten Slättäng. Inga inslag här kommer påtagligt att drabbas negativt av ett kraftvärmeverk. Örtoftas park bidrar väsentligt till att kamouflera kraftvärmeverket. Utan parken kommer kraftvärmeverket att bli mycket påträngande vad gäller bland annat huvudgårdens bebyggelsemiljö, kyrkomiljön och bebyggelsemiljön i Vaggarps by. Det är därför mycket viktigt att parkens kulturvärden och dess miljöskapande värden bevaras och vårdas.

Enskiftet

Redan under 1700-talet hade det inom lantbruks- och hushållningsreformatoriska kretsar i samhället diskuterats hur man på olika sätt skulle kunna öka avkastningen och produktiviteten inom jordbruket. En viktig fråga gällde hur man skulle kunna samla gårdarnas i tegskifte liggande inägor till större sammanhängande arealer. Dessa strävanden hade resulterat i olika storskiftesförordningar från 1749 och fram genom 1700-talet. I Skurups socken i Skåne lät godsägare Rutger Macklean på Svaneholm under 1780-talet genomföra ett ovanligt långtgående skifte av ägorna till sina byar. Varje gård fick sina ägor samlade till ett enda ägoområde och gårdsbebyggelsen flyttades ut från bytomterna till de nya ägorna. Resultatet blev bl.a. ett kraftigt förändrat odlingslandskap med spridd gårdsbebyggelse.

År 1803 utfärdade Kungl. Maj:t en förordning angående enskifte i Skåne. Härmed startade en mycket intensiv enskiftesperiod som kom att pågå i Skåne under ett antal årtionden. Inom det studerade området genomfördes enskifte i Håstad redan 1803 medan byarna i Örtofta socken enskiftades först 1827. I Håstad hade enskiftet 1803 dock föregåtts av s.k. partiella enskiften av tre gårdar 1799 och 1802. Genom dessa båda skiftesförrättningar fick gårdarna nr. 12, 15 och 4 sina ägor utbrutna ur ägoblandningen och samlade utmed bymarkens västra och södra gräns.

Av enskiftesakten för Håstad by från 1803 och yngre tryckta kartor framgår att samtliga gårdar utom nr. 5 och möjligen 11 flyttades ut från bytomten. Vissa sammanslagningar av tidigare gårdar genomfördes också vid enskiftet i byn. Gårdarna nr. 1, 2 och 3 lades samman till Håstads boställe och fick sitt ägoområde sydväst om den gamla bytomten. Största sammanslagningen av gårdar berörde dock de utsockne frälsegårdarna i byn, nr. 16-22, vilka nu tillhörde Svenstorps gods. Ägorna till samtliga dessa sju gårdar lades vid enskiftet samman till en enhet som fick sitt ägoområde öster och sydöst om bytomten, gränsande mot Svenstorps ägor åt öster (bilaga 4). Den storgård som uppfördes här kom att benämnas Håstadgården.

Greve Johan Henrik Dücker's son, Carl Fredrik Dücker, övertog Örtofta 1827. samma år som enskiftet genomfördes. I kartan från enskiftet har de markområden som tilldelades Örtofta huvudgård och dess underliggande avelsgård Slättäng markerats (bilaga 5). Även huvudgårdens ägor samlades således genom enskiftet till ett inägoområde i anslutning till Örtofta huvudgård i söder och ett område kring Slättäng i norr. Dessutom behöll huvudgården sitt gamla utmarksområde väster om Väggarps bytomt. Bondbyarna upplöstes helt och alla gårdarna flyttades långt ut på nya brukningsenheter, utanför den areal som avsattes för huvudgårdens drift. I kartbilden i bilaga 5 utgör alla de mindre, oftast rätvinkligt avgränsade ytorna kring huvudgårdens markerade ägoområden enskiftet till byarnas gårdar. Undantaget från utflyttningskyldigheten var två gårdar i Benstorps by som fick ligga kvar på bytomten. Den gamla bytomten i Örtofta by kom att upptas av godsets utökande ekonomibebyggelse med smedja, mejeri, förvaltarbostad och lantarbetarlängor. Vid enskiftet utökades också parken. Prästgården flyttades vid enskiftet från platsen vid Örtofta kyrka ut till gamla Kapellsvängen. Prästgården revs dock där 1930 efter att den åter hade flyttats in till byn 1929.

De storskaliga byggnads- och odlingsföretag som ägde rum under 1800-talet var beroende av tillgången på arbetskraft. Arrendeböndernas areal anpassades vid skiftena till den form av drift som godsägaren hade valt att satsa på. Stod huvudgårdens modernisering och utveckling i centrum styckade man upp ganska små enheter för att säkerställa tillgången på dagsverken. I Örtofta ökades till exempel antalet brukare betydligt vid enskiftet.

En del nya vägsträckningar planerades vid enskiftet att anläggas inom det studerade området. Dessa nya vägar skulle få typiska enskiftessträckningar med långa raksträckor avlösta av tvära kurvor eftersom vägarna förlades till gränserna mellan de olika nyskapade skiftena till gårdarna. De planerade vägarna var dock ganska fåtaliga och inom Örtofta socken handlade det främst om en sträcka åt nordväst från Benstorps gamla bytomt, vilken längre norrut vek av mot nordost intill Slättängs norra gräns. Ett mindre system av nya vägsträckningar planerades även norr och öster om Örtofta huvudgårds tilldelade ägoblock. Av den s.k. häradskartan från 1910-talet (bilaga 6) framgår emellertid att de senare inte fanns vid denna tidpunkt. Orsaken är sannolikt skapandet av de två avels- eller plattgårdarna Sveaborg och Toftaholm istället för ett flertal mindre bondgårdar senare under 1800-talet. Med dessa storgårdar behövdes inte längre något vägnät

som sammanband de vid enskiftet utstakade mindre fastigheterna. Ytterligare vägar som tillkom efter enskiftet och som finns kvar idag finns direkt norr om Örtofta bys gamla bytomt. Delar av denna väg är idag kantad av nyanlagd allé.

Antikvariska kommentarer

Spåren av de kortlivade utskiftade gårdarna i Örtofta ser vi främst i dagens fastighetsgränser och fastighetsbeteckningar på ekonomiska kartor. Som en effekt av senare tiders utveckling inom området är dessa gränser i flertalet fall dock inte möjliga att se i landskapet. Också huvuddelen av gårdsbebyggelsen är helt borta. Avgränsningen för huvudgårdens vid enskiftet tilldelade ägområden går dock att spåra inom vissa områden. Ett viktigt exempel på detta är den delvis trädbevuxta gränsvall som finns strax öster och norr om den plats varpå kraftvärmeverket planeras att uppföras (se särskild markering på kartan i bilaga 8).

Bland de vid enskiftet tillkomna vägarna i området är vägarna direkt norr om Örtofta bys gamla bytomt av stort värde för huvudgårdsmiljön. Här finns ännu en del träd från det äldre allésystemet vid huvudgården samt den nyanlagda allén.

För att minska effekterna av kraftvärmeverket kan man förstärka kulturhistoriskt värdefulla element i landskapet. Den allé som går norrut från Örtofta, och vars axel vi kan skönja redan på enskifteskartan bör återställas. Det samma gäller fragmenten av allén österut från Örtofta bytomt som finns kvar. Restaurerade dubbelsidiga alléer kan bidra till att "kamouflera" kraftvärmeverket. Den trädvegetation som vuxit upp i den med jordvall markerade norra och östra ägo-gränsen för huvudgårdens enskifte kan också förstärkas som en trädridå mellan odlingslandskapet och kraftvärmeverket. Härigenom förstärks även en för området viktig odlingshistorisk gräns visuellt.

1800-talets storgodslandskap

Greve Carl Fredrik Dücker anlade avelsgården Sveaborg 1841. Avelsgården ersatte delar av gårdarna Örtofta nr. 1, 4 samt 6-8. Han tog då hand om sina älderstigna åbor genom en "pensionsanstalt". En av hans söner, Carl Fredrik, erhöll sedan Slättäng och Carl Fredriks bror Johan Henrik erhöll Örtofta. Den sistnämnda löste till sig Örtofta 1855 efter en tid som arrendator. Under arrendegårdstiden anlade han 1852 den sista avelsgården, Toftaholm, genom sammanslagning av ägor till gårdarna nr. 1-6 i Örtofta. Enskifteslandskapet med ett flertal utflyttade arrendegårdar kom således under 1800-talet att förändras till ett storgårdslandskap med några få stora gårdsanläggningar. Eftersom ägorna till de båda nya avelsgårdarna kom att gränsa direkt mot Örtofta huvudgårds markområde skapades inom Örtofta sockens östra del ett utpräglat storgodslandskap. Området ifråga fortsätter längre åt öster med Viderups huvudgård och storgårdarna Östergård och Gårdstånga Nygård norr om Kävlingeån. Söder om samma å ingår även Svenstorps huvudgård samt storgårdarna Tågarpsgården och Håstadgården i detta sammanhängande storgodslandskap.

Reformer och arbetsintensiva omställningar genomfördes på de ytor som brukades direkt under huvudgårdarna. De minst sagt omvälvande förändringarna i jordbruket inom Örtofta socken kan ha underlättats av att Dücker tillhörde en Baltisk adelsläkt. Dücker och andra baltiska adelsläkter har antagits inte ha varit lika hårt bundna av det skånska jordbrukets traditioner.

Alléer anlades under 1800-talet i området och en uppfattning av deras sträckningar framgår av häradskartan från 1910-talet (bilaga 6 och 7). Kartan över Örtofta visar att alléer då fanns vid landsvägen österut från Örtofta gamla bytomt fram till

järnvägen samt från samma bytomt norrut till huvudgårdens ägogräns mot Sveaborgs mark. Allé fanns även vid vägen från huvudgården åt sydöst till sockerbruksområdet. I norr fanns allé längs den södra uppfartsvägen till Slättängs gård. Däremot tycks alléer ha saknats längs uppfartsvägarna till de båda andra avelsgårdarna. Yngre kartmaterial visar att delar av de i början av 1900-talet existerande alléerna försvunnit (bilaga 8). Vid fältbesök har dock kunnat konstateras att vissa alléträckor nyanlagts.

Även den största delen av bebyggelsen på Örtofta huvudgård, de flesta ekonomibyggnader och personalbostäder, är från 1800-talet. Öster om huvudbyggnaden ligger ekonomibebyggelsen uppförd i tegel- och gråstensteknik typisk för 1800-talet. Gamla mejeriet från 1869 berättar om den viktiga roll mejerihanteringen tidigare spelade vid de stora godsens. Betydelsefulla inslag i miljön är även gårdsvärdens bostadshus i tegel och korsvirke. Dessa är placerade vid norra uppfarten.

På bytomterna bodde före skiftena, förutom bönderna, husmän. Dessa husmän var en del av bondbyn, där de bodde i gatehus längs byvägens allmänning. På skifteskartan från 1827 kan vi se att sex sådan hus ligger längs med bygatan i Vaggarp (bilaga 5). Dessutom ser vi en husmanshussamling i byns västra del, Raby. Under en period på 60 år (1805-1865) har man konstaterat att befolkningmängden i Malmöhus län fördubblades. Husmännen blev i samband med denna ökning fler samtidigt som de fick det sämre ställt. Huvuddelen av husmännen blev under 1800-talet jordbruksarbetare på de allt mer intensivt drivna jordbruken. En liknande utveckling kan med stor sannolikhet ha ägt rum i Håstad och Vaggarp.

Antikvariska kommentarer

Det här är det historiska skikt i dagens landskap som kommer att påverkas mest vid ett uppförande av ett kraftvärmeverk. Den visuella kontakten mellan Örtofta och avelsgårdarna Slättäng, Sveaborg och Toftaholm är delvis störd av sockerbruket, men ett kraftvärmeverk kommer att innebära ytterligare störningar. Dessutom kommer en stor och central yta av det storskaliga godslandskapets jordbruksmark att bebyggas.

Karaktäristiskt för avelsgårdar och närbesläktade plattgårdar är vid sidan av ståndsmässig mangårdsbebyggelse och parkliknande trädgårdar, stora ekonomibyggnader och arbetarbostäder samt stora, öppna och obebyggda jordbruksmarker som omger dem. Ofta genomkorsas ägorna av raka allékantade uppfartsvägar. De enskilda gårdarnas bebyggelse och grönstrukturer besitter såväl kulturhistoriska som arkitektoniska värden. Exempel på detta är corps-de-logiet på Slättäng från 1860 som byggdes av den halländske byggmästaren Johan P Nilsson och dess park som nu genomgår en renovering. Konstateras kan att upplevelsen av de storskaliga gårdarna redan påverkas av sockerbrukets dominans i landskapet och att denna skalförskjutning kommer att förstärkas av kraftvärmeverket .

Det är av stor vikt för storgodslandskapets kulturhistoriska värde att alléerna inom området bevaras och gärna återplanteras till åtminstone den omfattning de hade i början av 1900-talet.

Husmansbyn Raby är idag till stora delar borta. De gatehus som idag finns bevarade i Vaggarp ligger på karaktäristiskt vis med långsidan ut med bygatan. Vaggarp drabbades av en brand 1914 som lade stora delar av byn öde. Det stora flertalet byggnader är uppförda efter detta. Det finns fortfarande en sammanhängande miljö med gatehus längs med Vaggarpvägens västra sida. Miljöns kulturhistoriska värden är höga men påverkas knappast ett kraftvärmeverk.

Örtoftas parkmiljö fungerar som en ridå ligger mellan denna miljö och kraftvärmeverket. Även här är det viktigt att bevara parken.

Bebyggelsen på Örtofta huvudgård från denna tid har stora kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Den är dessutom välbevarad. Upplevelsen av ekonomibyggnaderna kan delvis störas eftersom man härifrån kommer att se kraftvärmeverket. De åkrar på vilka kraftvärmeverket kommer att ligga är också en del av det kulturhistoriska sammanhang som gör ekonomibyggnaderna begripliga.

Skol- och fattighusbyggande

Statens, kommunernas, landstingens och tidigare den svenska kyrkans verksamheter ingår i det som har kommit att kallas för den offentliga sektorn. Den offentliga sektorns storlek, uppbyggnad och uppgift har förändrats under årens lopp. Historiskt sett har försvaret varit en av de stora uppgifterna för den offentliga sektorn. Efter första världskriget koncentrerades den offentliga verksamheten allt mer mot civila ändamål som skolor, omsorg och sjukvård. Från och med 1800-talets slut har också den offentliga sektorn fått ett allt större ansvar för infrastruktur, kultur och samhällsplanering.

Genom 1862 års kommunallag bildades i Sverige 2 400 landskommuner, indelade efter socknarna. Det var kommunerna som tidigt fick ta huvuddelen av samhällets utgifter för fattigvård och skola.

Tendensen mot allt större kommuner har varit påtaglig. Idag ingår Örtofta i Eslövs kommun och Håstad i Lunds kommun. Med rationaliseringarna har de flesta verksamheter som rör utbildning av barnen och omhändertagande av sjuka och gamla flyttat från de gamla kyrkbyarna in till de större tätorterna.

Både i Vaggarp och Örtofta finns det skolbyggnader. Skolorna i Vaggarp är uppförda 1890 och 1905. De klarade sig i branden 1914. Skolan i Håstad är byggd 1875. Den är ombyggd vid sekelskiftet 1900. Båda skolorna har med stor sannolikhet haft föregångare med tanke på folkskolestadsgans (1842) krav på fasta byggnader. I Örtofta kan det t.o.m. ha funnits fasta skolor före folkskolestadsgan. Vid enskiftet stakades fyra skoltomter ut runt om i socknen. Huruvida skolbyggnaderna blev uppförda är osäkert, men åtminstone tre av tomterna finns upptagna som samfälligheter ännu på ekonomiska kartor från 1980-talet. Den tidiga skolbyggnationen ska säkert ses som en del av enskiftesreformerna. Rutger Macklean, enskiftets initiativtagare, var också en föregångsman inom skolområdet. Han inrättade skolor med utgångspunkt i Heinrich Pestalozzis, 1700-talets främste pedagog i Europa, idéer. På Rutger Mackleans Svaneholm inrättades två skolor där barnen fick lära sig att läsa, skriva och räkna.

De tidiga åtagandena vad gäller fattigvård manifesteras genom fattighuset i Vaggarp från 1897. År 1918 antog riksdagen en ny fattigvårdslag för att göra fattigvården mer human. Fattighusen skulle därefter ersättas med ålderdomshem.

Antikvariska kommentarer

Skolbyggnader har tillhört lokalsamhällets viktigaste byggnader jämte t.ex. kyrkor. De är byggnader som berättar om viktiga faser i bygdens offentliga liv, och alla som växt upp på orten har en relation till dem. I den enskilde personens kulturarv kanske byggnaden bara kan tävla med föräldrahemmet och kanske kyrkan. Detta förhållande är inget som påverkas av kraftvärmeverket.

I Örtofta finns inte längre någon skola på grundskolenivå. Däremot bedrivs det fortfarande skolverksamhet i Håstads skola. Denna kontinuitet är mycket viktig ur kulturmiljösynpunkt. En ny arbetsplats i Örtofta skulle kunna locka fler barnfamiljer till området och därmed förbättra elevunderlaget.

Även rent estetiskt tillhör skolbyggnaderna sockens främsta hus. Större resurser har lagts ner på såväl gestaltning som materialval än vad som är vanligt i bostadshus och ekonomibygnad. Både skolorna i Örtofta och Håstad är arkitektoniskt genomtänkta. Upplevelsen av byggnadernas arkitektur kommer inte att påverkas av kraftvärmeverket. Håstads skola ligger i en sänka och fasaden betraktas mot syd. Väggarps skola, som klarade sig undan branden, betraktas mot väst så inte heller här kommer upplevelsen att påverkas.

Fattigstugorna och de äldre skolbyggnaderna visar på en äldre administrativ ordning. Detta är inget som kommer att påverkas av kraftvärmeverket.

Järnvägen dras genom bygden

År 1857 drogs Södra Stambanan fram öster om Örtofta huvudgård. Söder om Örtofta anlades en järnvägsstation som idag är riven.

Järnvägen föranledde omfattande byggnationer i området. Kyrkorna i både Håstad och Örtofta genomgick kraftiga ombyggnationer i anslutning till järnvägsbyggnandet. Det samma gällde Örtofta huvudgård. Man kan tänka sig att man både ville visa upp sina byggnader för genomresande samtidigt som man fick pengar över till ombyggnaderna vid markförsäljning. Så sägs ha varit fallet i varje fall vid ombyggnaden av Örtofta huvudgård.

Det var 1857-61 som den gamla huvudbyggnaden byggdes om. Ritningarna upprättades av arkitekten Ferdinand Meldahl. Byggnaden fick ny dräkt i fransk renässansstil. En mångfald av byggnadskroppar fogades också till den gamla huvudbyggnaden i form av torn och paviljonger under höga tältlikanden skiffertak.

Med järnvägen ökades mobiliteten. Det var inte helt ovanligt att godsägare ställde speciella platser till förfogande för folks rekreation under 1800-talet. Detta var även fallet i Örtofta. Dansbanan i Örtoftaparken omtalas som stökig när järnvägen lockade stora skaror av nöjeslystna ungdomar från Malmö och Lund.

Antikvariska kommentarer

Stambanan har fortfarande samma sträckning genom bygden. Kraftvärmeverket kan medföra en utveckling av järnvägsanvändandet genom att transporter till detsamma åtminstone delvis kommer att ske via järnvägen. Örtofta har idag en pågatågsstation. Pågatågstationens framtid är något osäker eftersom den inte används i så hög grad. Nya arbetstillfällen med nya pendlare i Örtofta kan bidra till att Örtofta hållplats, som kan ses som en kontinuitet till Örtofta station, kan få vara kvar.

Vi ser den tidiga påverkan av järnvägen i ombyggnaden av kyrkorna och Örtofta huvudgård. Kontakten mellan dessa objekt och järnvägen kommer inte att störas av kraftvärmeverket.

Sockerbruket

Genom åren har det funnits ett 60-tal sockerbruk i Sverige. Idag är det endast Örtofta som finns kvar. Vid tiden för Örtofta bruks tillkomst 1890 kom sockerindustrin att bli en av Sveriges sju största industrigrenar. En spannmålskris och ett tullskydd för råsocker hade främjat sockerbetsodlingen under andra halvan av 1800-talet. När staten införde en skattelindring för nya fabriker som anlades minst 30 km från befintliga anläggningar stärktes denna utveckling. Åren 1890-92 tillkom därför sex nya fabriker, bl.a. Örtofta.

Under 1890-talet, då sockerbruket i Örtofta uppfördes, ägde en väldig volymökning av råsockerproduktionen rum. Omkring 1895 var Sverige självförsörjande vad gällde socker. Sockerpriset hade nu fallit och sockerkonsumtionen stigit. Socker var inte längre en lyxvara.

Sockerbruken krävde många transporter av betor, betmassa, kalksten, stenkol och socker. Kraven på goda transporter gjorde att samtliga bruk från och med 1860 anlades i anslutning till järnvägarna, gärna vid en järnvägsstation. Detta är ett förhållande som är mycket tydligt i Örtofta. Det kom att anläggas ytterligare en järnväg genom området 1906, järnvägen Barsebäckshamn – Kävlinge – Sjöbo. Sträckningen gick söder om Vaggarp och följde sedan landsvägen och stambanan norröver varefter den svängde österut.

Närheten till betodlingar var en annan viktig faktor vid lokaliseringen av sockerbruk. Härigenom kom råsockerbruken att i huvudsak lokaliseras till södra Sveriges landsbygd, där jordbruksmarken varit särskilt gynnsam för betodling. Betfälten krävde större insatser av arbete, kapital, redskap, maskiner och transporter än vad övriga grödor gjorde. Bruken ägde eller arrenderade stora markområden där man hade egna odlingar. I Örtoftatrakten var betodlingen etablerad redan före det att man anlade ett sockerbruk. Den som tog initiativet till att uppföra ett bruk här var den dåvarande arrendatorn på Svenstorps huvudgård. Han fick med sig chefen för Skånska Sockerfabriksaktiebolaget i Landskrona, som ställde kapital till förfogande. Örtofta Sockerfabriksaktiebolag bildades 1889 med Skånska Sockerfabriksaktiebolaget som grundare. Sockerbruket anlades på Örtofta huvudgårds marker.

Betfält, järnvägar och sockerbruk kom att bli ett dominerande inslag i det skånska kulturlandskapet. August Strindberg skriver om denna förvandling i "Sveriges natur" från 1901 "Nu gungar icke sädesböljan, landet är icke gult utan obehagligt koppargrönt. Ett fabrikslandskap... där den doftande klöveren icke kan överdofta sockerfabrikens stank av vätesavla och svavelammonium".

En tredje och mycket viktig faktor vid etableringen var tillgången på vatten. Kävlingeån gav denna vattentillförsel till sockerbruket i Örtofta. Bruken krävde stora vattenmängder till rengöring av betorna, urlakningen av betmassan och raffineringprocesserna. Ett stort problem blev spillvattnet från processerna. Från början släpptes det varma vatten tillbaka i vattendragen, vilket inte var bra ur miljösynpunkt. Detta är något som man under åren har arbetat för att förbättra. Det är ny vattenreningsteknik och nya metoder för vattenförbrukning som är bakgrunden till de stora slam- och vattendammar som tillkommit på bruken. Anläggningen i Örtofta består i dag ytmässigt till minst 2/3 av slam- och sedimenteringsdammar, som ligger både söder och norr om Kävlingeån.

På 1950-talet övergick Örtofta från att vara ett råsockerbruk till att vara ett strösockerbruk, som är en vidare utveckling av råsockerbruket, där processen är förlängd med flera led. Övergången medförde förändrad lagringsteknik. Tidigare hade sockret lagrats i säckar. När fabriken nu byggdes om övergick man till silobyggnader för magasinering av strösocker. Den höga silon bildar idag ett av Örtoftaområdets större landmärken.

Andra landmärken är skorstenarna. Både sockerbrukens kemiska och mekaniska processer slukar mycket energi. Ursprungligen fick man energi från ångpannor som drevs med stenkol. Under 1920- och 30-talet övergick de flesta industrier från mekanisk drift till eldrift. Bandtransmissionen ersattes med elmotorer som krävde mycket energi. Örtofta elektrifierades på 1930-talet. Under 1940-talet byggdes många panncentraler om för oljedrift. Örtofta kom senare att drivas med gas.

En tredje typ av landmärke inom anläggningen är kalkugnen. Den brända kalken behövs i stora mängder vid saftreningsprocessen.

Sockerbrukens stora kapitalinvesteringar, driftkostnader och hårda konkurrens ställde höga villkor på lönsamhet. Detta medförde byggnader med rationella lösningar, vilket har skapat en enkel arkitektur. Karaktäristiskt för sockerindustrin har också varit att hela den sammanhängande tillverkningsindustrin måste vara samlad inom en byggnad. Följden blev att fabriksbyggnaderna fick ansenliga mått. Utökningen av produktionskapaciteten har också bidragit till brukens dominant roll i landskapet. Fram till 1940-talet anpassades tilläggen i form och material till de ursprungliga byggnaderna. Därefter kännetecknas förändringarna av att man saknar hänsyn till de befintliga byggnaderna.

Anläggningen i Örtofta har sedan starten förändrats genomgripande och det är mycket litet bevarat från det ursprungliga bruket. En del av den ursprungliga anläggningen är dock synlig från söder. Där kan man se den ursprungliga byggnaden med segmenttak helt inklämd mellan nyare tillägg.

Det är inte ovanligt att man i samband med projektering av sockerbruken planerade parkanläggningar i anslutning till fabriksområdena. Detta gällde främst fr.o.m. 1880-talet. Förebilder hämtades från England där de första offentliga parkerna anlades på 1830- och 40-talet. I parker som ansluter till fabriksområdena finns ofta bostadsbebyggelse integrerad inom eller i anslutning till dessa. Parkerna uttryckte företagets ideologi och värderingar. Det går att se dessa parker som en förening av den patriarkaliska ordningen och ett socialhygieniskt tänkande som följde i industrialismens släptåg.

På häradskartan från 1910-talet kan vi se sådana parkanläggningar, dels direkt söder om bruket i Örtofta där kampanjarbetarnas kaserner låg dels inom ett område direkt sydväst om detta där det fanns en mindre parkanläggning samt en mindre anhopning av bostadshus, förmodligen bostäder för de gifta tjänstemännen (bilaga 10). De äldsta kasernerna för säsongsarbetare, kampagnehusen, är idag borta, liksom den övriga äldsta bostadsbebyggelsen. Från 1918 finns dock en kampanjkasern bevarad, som senare använts som kontor. Delar av parkanläggningarna finns bevarade, bland annat högvuxna träd.

Det var stora variationer i arbetskraftens storlek över året på råsockerbruken. Betorna skördades när de var som rikast på socker. En stor del av året hade sockerbruken lågsäsong och det fanns endast ett fåtal arbetare på plats som svarade för underhållet av fabriken. Under den så kallade betkampanjen, som pågick under september till december, ca 100 dagar, utgjorde säsongsarbetarna ungefär 80 % av

brukens arbetsstyrka. I snitt arbetade 282 personer på Örtofta i början av 1900-talet.

Fabriken kunde under kampanjerna använda sig av arbetskraft som redan fanns på landsbygden, som t.ex. husmännen. Det finns anledning att tro att en stor del av husmännen både fick rycka in omväxlingsvis på de stora jordbruken i området och vara kampanjarbetare vid de stora betskördarna. Ovanstående förklarar varför Örtofta sockerbruk, trots sin storlek, har en ganska mager anslutande arbetarbebyggelse. Jämför vi enskifteskartorna för Håstad och Örtofta (bilaga 4 och 5) med häradskartan (bilaga 6 och 7) kan vi se en mindre explosion av gatehus på de gamla bytomterna. Detta stämmer också bra med vad vi vet från en undersökning som berör sockerbruksarbetarnas bostäder i Staffanstorp. Staffanstorpsarbetarna kunde av ekonomiska skäl inte slå sig ned i den egentliga tätorten, stationssamhället, utan hänvisades till de gamla husmansagglomerationerna. Iögonfallande är att 80 % av samtliga kampanjarbetare var husägare. Det fanns en stark tradition på den skånska landsbygden att arbetaren själv skulle äga sitt hus.

Stationssamhället Örtofta växte fram sydost om järnvägen. Navet i stationssamhället var givetvis den nu rivna Örtofta station. I stationsbyggnaden fanns även en post- och telegrafstation. Före sockerbrukets tillkomst var sannolikt området kring stationen förhållandevis bebyggelseomt. Den bebyggelse som finns där idag bedöms till stora delar vara från decennierna kring 1900. Den tidiga bebyggelsen bestod till stor del av SJ:s tjänstebostäder. I stationssamhället byggdes en konsumbutik. Men där har troligtvis funnits även andra affärs- och serviceinrättningar. Konsumhuset och ett Folkets hus antyder att även arbetare bott här.

I anslutning till bruket har det vuxit fram en bebyggelse under efterkrigstiden. Direkt söder om bruket finns en radhusrad i gult tegel. Ytterligare söderut finns ett villaområde med byggnader av typhuskaraktär. I öster ligger en disponentvilla.

Även söder om gården Toftaholm byggdes ett samhälle vars byggnader med stor sannolikhet har bebotts av anställda på bruket. Bebyggelsen i Toftaholm är generellt ganska typisk för efterkrigstidens enfamiljsbostäder i Skåne. Den äldsta bebyggelsen förefaller att vara från tiden kring 1950 och är lokaliserad i utkanterna av området. Byggnaderna är 1½-planshus med källare. Källarna och de stora trädgårdarna skvallrar om egnahemsideal. Här finns stora ytor för odling och förvaring av det skördade. Från 1960-talet finns typisk grupphusbebyggelse. Det rör sig om enplansbyggnader med flacka sadeltak. Fasadmaterialet är av tegel och betongelement. Byggnaderna är källarlösa. Tomterna är betydligt mindre. Nyttoväxter hade givit vika för prydnadsväxterna vid den här tiden. Något yngre är den grupphusbebyggelse som finns i nordöstra delen av området. Återigen har man nu byggt i 1½ plan. Alla dessa byggnader följer med sitt gula tegel en skånsk byggnadstradition.

I byarna Vaggarp och Håstad har det också kompletterats med byggnader efter det att sockerbruket uppfördes. Det finns här flera byggnader av egnahemshuskaraktär och villabebyggelse från början av 1900-talet och framåt. I princip alla decennier har satt sina avtryck. I Vaggarp finns också sex hus ut med Klockarevägen som är byggda som barnrikehus åren efter andra världskriget.

I anslutning till samhället Toftaholm finns en campingplats för kampanjarbetare

Antikvariska kommentarer

Socketbruket representerar en historiskt viktig näring. Socketbruket i Örtofta är Sveriges enda i drift, något som markerar en viktig kontinuitet. Här finns också ett teknikhistoriskt värde eftersom det är bara här man fortfarande kan se strösocketframställning. Dessa värden påverkas inte av ett kraftvärmeverk.

De tre faktorer som varit förutsättningarna för bruket, betodlingen, järnvägen och vattnet berörs till viss del av kraftvärmeverket. Jordbruksmark i anslutning till bruket kommer att bebyggas och brukets koppling till storgodslandskapet kommer att påverkas. Den andra förutsättningen, tillgången på vatten, kommer inte att ändras. Än berörs inte av kraftvärmeverket. Den tredje förutsättningen järnvägen kan man tänka förstärks genom ökad godstrafik och nya pendlare.

Örtofta har fortfarande en järnvägsförbindelse med stambanan liksom en egen bangård. Detta bör inte påverkas av ett kraftvärmeverk.

Banvallen från järnvägen Barsebäckshamn – Kävlinge – Sjöbo finns kvar hela vägen till Kävlinge, nu som gång- och cykelväg. Lämningsarna efter järnvägen kommer inte att påverkas av kraftvärmeverket.

Socketbruken bildar viktiga landmärken i kulturlandskapet och har kallats sockrets katedraler. Socketbrukets monumentala uttryck i landskapet kommer givetvis att få konkurrens av det högre kraftvärmeverket. Placeringen av det stora kraftvärmeverket här bedöms trots det som bättre än någon annanstans i traktens slättlandskap då socketbruket redan har tongivit bebyggelsens skala på platsen.

Toftaholms bostadsområde är omgärdat av en vall i väster. Vallen förtar intrycket av socketbruket. Grönskan i området är lummig och bidrar även den till att kamouflera ett eventuellt kraftvärmeverk. Denna lummighet går eventuellt att förstärka i områdets ytterkanter. En sak som man bör tänka på vid uppförandet av ett kraftvärmeverk är att undvika allt för kulörta nyanser, typ "pågåtgslila". Allt för kulörta färger kan göra att tegelbebyggelsen i Toftaholm, i den mån man ser kraftvärmeverket och bebyggelsen på samma gång, genom färgpåverkan upplevs som smutsig.

Bruksarbetarbostäderna är en viktig del av brukets helhetsmiljö. Några villor i Toftaholm står idag tomma liksom flertalet av radhusen intill bruket. Kraftvärmeverket kan antas skapa nya arbetstillfällen vilket kan bidra till ökad efterfrågan på bostäder. Att byggnaderna bebos och därmed underhålls är positivt ur kulturmiljösynpunkt.

Både i Håstad och Väggarp finns det mycket välbevarade småhus som är kulturhistoriskt intressanta på flera sätt. Dessa värden kommer dock inte påtagligt att förändras av ett kraftvärmeverk.

Andra industrier

Det har vid sidan av Socketbruket funnits en del andra industriverksamheter i området. Mest framträdande har kvarnverksamheten varit. Under 1800-talet byggdes flera av de äldre kvarnarna i Håstad om till större industrianläggningar.

Håstad mölla har genom århundradena varit mycket stor och betydelsefull. Här finns Skånes största vattenhjul med en omfattande träkonstruktion. Den stora

byggnaden kom till på 1870-talet och var då en tillbyggnad till kvarnhuset från 1830-talet. Kvarnen användes till 1946. Själva kvarnhuset är idag rivet.

Bösmöllan byggdes också om under 1800-talet. Den stora kvarnen färdigställdes 1856. Driften lades ned 1948.

Kvarnviks valskvarn från 1891 (tidigare Mellanmöllan) används fortfarande till att mala mjöl i liten skala.

Antikvariska kommentarer

De kvarnar som utvecklats till större industrianläggningar är bredvid sockerbruket viktiga lämningar från den livsmedelsindustri som växte fram fr.o.m. slutet av 1800-talet. De kulturhistoriska värden som dessa kvarnanläggningar besitter hotas inte av kraftvärmeverket

Den kontinuitet som finns i Kvarnviks valskvarn är betydelsefull. Anläggningen har också ett teknikhistoriskt värde eftersom det fortfarande går att mala mjöl här. Kvarnvik har också Skånes största vattenhjul helt i trä. Dessa värden påverkas inte av ett kraftvärmeverk.

Slutord

Som framgår ovan finns i området synliga kulturhistoriska spår från bronsåldern och framåt. Området är ur kulturhistorisk synpunkt mycket komplext. Ett kraftvärmeverk, som är en stor anläggning både vad avser yta och volym, kommer att påverka en del av kulturmiljöerna och upplevelsen av dem både direkt och indirekt.

Många av kulturmiljöernas värden kommer att påverkas mindre av ett kraftvärmeverk om den symbios som finns mellan olika kulturmiljöer bevaras. Exempel på dessa förhållanden är sockerbrukets betydelse för bruksarbetarbostäderna, Örtofta huvudgårds parks betydelse för gårdens bebyggelse och byn Vaggarp samt alléernas betydelse för jordbrukslandskapet.

Ett värmekraftverk bör därför mötas upp med åtgärder för miljön i sin helhet, som exempelvis ett bevarandeprogram. Ett kraftvärmeverk i sig är sannolikt ett mindre hot mot kulturmiljön än t.ex. bristande underhåll av områdets park, ingen förnyelse av alléer eller ovarsamma ombyggnader av enskilda hus.

Sist, men inte minst, bör man tänka på de värden kraftvärmeverket kommer att tillföra. Kraftvärmeverket kommer att berätta om en tid då samhället stod inför stora utmaningar på energiområdet och om kopplingen mellan kraftvärmeverket och det omgivande jordbrukslandskapet med dess biobränslen. Förhoppningsvis kommer också byggnaden att få arkitektoniska värden som lever upp till dess roll som landmärke i det skånska kulturlandskapet.

Referenser

- Ahlenius, Karl och Kempe, Arvid. 1908. Sverige. Geografisk topografisk statistisk beskrifning. Första delen, Malmöhus, Kristianstads, Blekinge och hallands län. Stockholm.
- Andersson, Hans. 1992. Makten och borgarna. Borgar från forntid och medeltid i Västsverige. Göteborg.
- Darphin, Jean-Paul. 1994. Sockrets katedraler. En studie av sockerindustrins historia och arkitektur. Stockholm
- Ek, Sven. B. 1962. Väderkvarnar och vattenmöllor, en etnologisk studie i kvarnarnas historia. Nordiska Museets Handlingar: 58. Stockholm.
- Fernlund, Siegrun. 1996. Aristokratens landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö. Bebyggelsehistorisk tidskrift 1996/31-32. Stockholm.
- FMIS=Fornlämningsregistret.
- Germundsson, Tomas och Schlyter, Peter. 1999. Atlas över Skåne. Sveriges Nationalatlas.
- Gillberg, J. Lorents. 1765. Historisk, Oeconomisk och Geographisk beskrifning öfwer Malmöhus lähn uti hertigdömmet Skåne, facsimileupplaga 1980. Lund.
- Hallberg, Göran. 1979. Skånes Ortnamn. Serie A Bebyggelsenamn, del 7 Harjagers härad och Eslövs stad. Lund
- Jeppsson, Gert. 1967. Veckodagsfriheten i Skåne under 1500- och 1600-talen. Otryckt lic. avhandling, Historiska institutionen, Lunds Universitet.
- Kjellberg, Sven T. 1966. Slott och herresäten i Sverige. Skåne1. Malmöhus län, Norra delen.
- Kuuse, Jan. Sockerbolaget Cardo 1907-1982. Malmö.
- Ljunggren, K. G. och Ejder, Bertil. (utg.). 1950. Lunds stifts landebok, första delen Malmöhus län, Skånsk senmedeltid och renässans 4, skriftserie utgiven av vetenskaps-societeten i Lund. Lund.
- Lunds stift i ord och bild. 1947. Stockholm.
- Länsstyrelsen i Malmöhus län. 1984. Kulturminnesvårdsprogram för Skåne, del Malmöhus län. Malmö.
- Medeltidens ABC. 2001. Stockholm.
- Montelius, Jan-Olof. 2000. Vägar och vägmiljöer - en inledning, Bebyggelsehistorisk tidskrift 2000/39. Stockholm.
- Paulsson, Gregor. 1953. Svensk stad. Från bruksby till trädgårdsstad. Del 2. Lund.
- Våra kyrkor. 1990. Västervik
- Weibull, Carl Gustaf. 1914. Skånska sätesgårdar 1682. Historisk tidskrift för Skåneland, femte bandet. Lund.
- Weibull, Carl Gustaf. 1923. Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början. Skrifter utgivna av de skånska hushållningssällskapen med anledning av deras hundraårsjubileum år 1914. Lund.
- www.fiskevard.se.
- www.tshb.se
- Örtofta – Håstad Fördjupad översiktsplan 1992.

Kartmaterial

Krigsarkivets samling av topografiska kartor

0400:17b:022 b, Charta öfver Tracten omkring Örtofta, Ellinge och Widarp. 1774.

Lantmäteristyrelsens kartarkiv (LMS), lantmäteriet i Gävle.

L89-4:1, storskifte Håstads by. 1777.

L89-4:5, partiellt enskifte av nr. 12 och 15 i Håstads by. 1799.

L89-4:6, partiellt enskifte av nr. 4 i Håstads by. 1802.

L89-4:7, enskifte Håstads by. 1803.

L260-5:1, geometrisk avmätning av en del av Örtofta huvudgårds ägor. 1770.

L260-5:2, storskifte Örtofta, Vaggarp och Benstorp. 1799.

L260-5:3, enskifte Örtofta, Vaggarp och Benstorp. 1827.

Lantmäteriet

Skånska rekognosceringskartan framställd av fältmättningsbrigaden 1812-1820, tryckt i skala 1:30000. 1986.

Ekonomiska kartan, "Häradskartan", för Malmöhus län, bladen Örtofta och Käflinge. 1913.

Ekonomiska kartan, bladen 2C6h, 2C7h, 2C7i, 2C8h. 1970-72.

Ekonomiska kartan, "Gula kartan", bladen 2C65, 2C68. 1988-89.

Topografisk karta "Terrängkartan" över undersökningsområdet. 2006.

Årets rapporter

Lista över utgivna rapporter inom Malmö Kulturmiljös rapportserie – Enheten för Kulturmiljövård Rapport.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:001

Carola Lund

Antikvarisk slutrapport. Universitetshuset. Ny hiss samt invändiga renoverings- och konserveringsåtgärder. Fastigheten Universitetet 1. Lunds kommun, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:002

Pia Gunnarsson Wallin

Antikvarisk slutrapport. Kommendanthuset. Interiöra arbeten. Del av Fastigheten Innerstaden 10:14. Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:003

Mats Riddersporre, Pia Gunnarsson Wallin och Jan Lannér

Enskifteslandskapet kring Skurup och Svaneholm. (Utgiven i samarbete med Länsstyrelsen i Skåne län).

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:004

Carola Lund

Antikvarisk slutrapport. Flensburgska huset. Igensättning av glasblock på innergården samt interiör renovering. Fastigheten Oscar 25 & 26. Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:005

Kerstin Börjesson och Olga Schlyter

Byggnadsantikvarisk dokumentation. Katrinetorp. Dokumentation av tapeter och väggmålning. Del av fastigheten Lockarp 44:1. Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:006

Pia Gunnarsson Wallin och Carola Lund

Kulturhistorisk konsekvensutredning. Universitetshuset. Tillförandet av audiovisuell utrustning samt bättre ljud- och ljusfunktioner i aula och atrium. Fastigheten Universitetet 1:1, Lunds kommun, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:007

Jörgen Kling

Antikvarisk rapport. Inre restaurering av Hyby nya kyrka. Hyby socken Väby församling, Svedala kommun, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:008

Olga Schlyter

Dokumentation. Davidshallstorg – Torgets utformning, februari 2006. Del av Innerstaden 6:7 samt Biblioteket 1, Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:009

Carola Lund

Antikvarisk slutrapport. Malmö Centralposthus – Fasadenovering. Fastigheten Aegir 1, Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:010

Olga Schlyter

Kulturhistorisk utredning. Simrishamnsbanans järnvägsverkstäder. Fastigheterna Kirseberg 2:1 och 2:2, Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:011

Barbro Sundnér och Joakim Thomasson

Byggnadsarkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Läckö slott. Murverksdokumentation inför planerade omputsningsarbeten. RAA 69, Otterstads socken i Lidköpings kommun, Västra Götalands län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:012

Olga Schlyter

Byggnadsantikvarisk utredning och dokumentation. Kryddfabriken. Utredning inför ombyggnad till bostäder. Fastigheten Sågen 3 i Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:013

Kerstin Börjesson

Byggnadsantikvarisk dokumentation. Bagerska kontoret – Dokumentation inför och under ombyggnaden. Fastigheten Sankt Gertrud 18, Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:014

Kerstin Börjesson

Antikvarisk slutrapport. Hedmanskagården – Målning av fasadtext. Fastigheten Gyllenstjärna 7, Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:015

Mats Riddersporre

Kulturmiljöutredning och arkeologisk utredning steg 1. Flinta, kalk och bly. Utredning inför etablering av DUX huvudkontor vid Lernacken. Fastigheterna Bunkeflostrand 155:3 och 155:4 i Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:016

Carola Lund och Olga Schlyter

Utredning. Lokalstationen, Malmö C – Antikvarisk konsekvensutredning inför planerad ombyggnad. Fastigheterna Innerstaden 31:10 och Järnvägen 1:1 i Malmö stad, Skåne län

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:017

Carola Lund

Antikvarisk slutrapport. Malmö centralstation – Ombyggnad av restaurangen. Fastigheten Järnvägen 1:1 i Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:018

Pia Gunnarsson Wallin, Kerstin Börjesson och Lars Persson

Antikvarisk utredning. Södervångsskolan i Åkarp. Utredning i samband med framtagande av ny detaljplan. Fastigheten Åkarp 7:58 i Burlövs kommun, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:019

Olga Schlyter

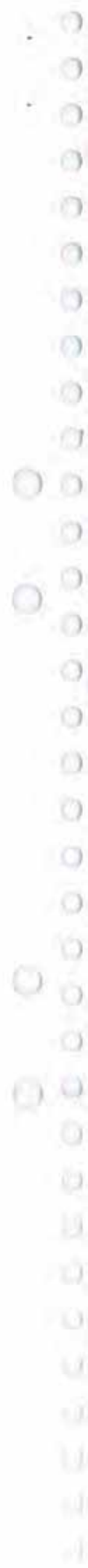
Antikvarisk slutrapport. Hipp. Ny markbeläggning i passagen. Fastigheten von Conow 42 i Malmö stad, Skåne län.

Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:020

Carola Lund

Antikvarisk slutrapport. Stadsteatern. Ändring av skylt. Fastigheten Teatern 4 i Malmö stad, Skåne län.

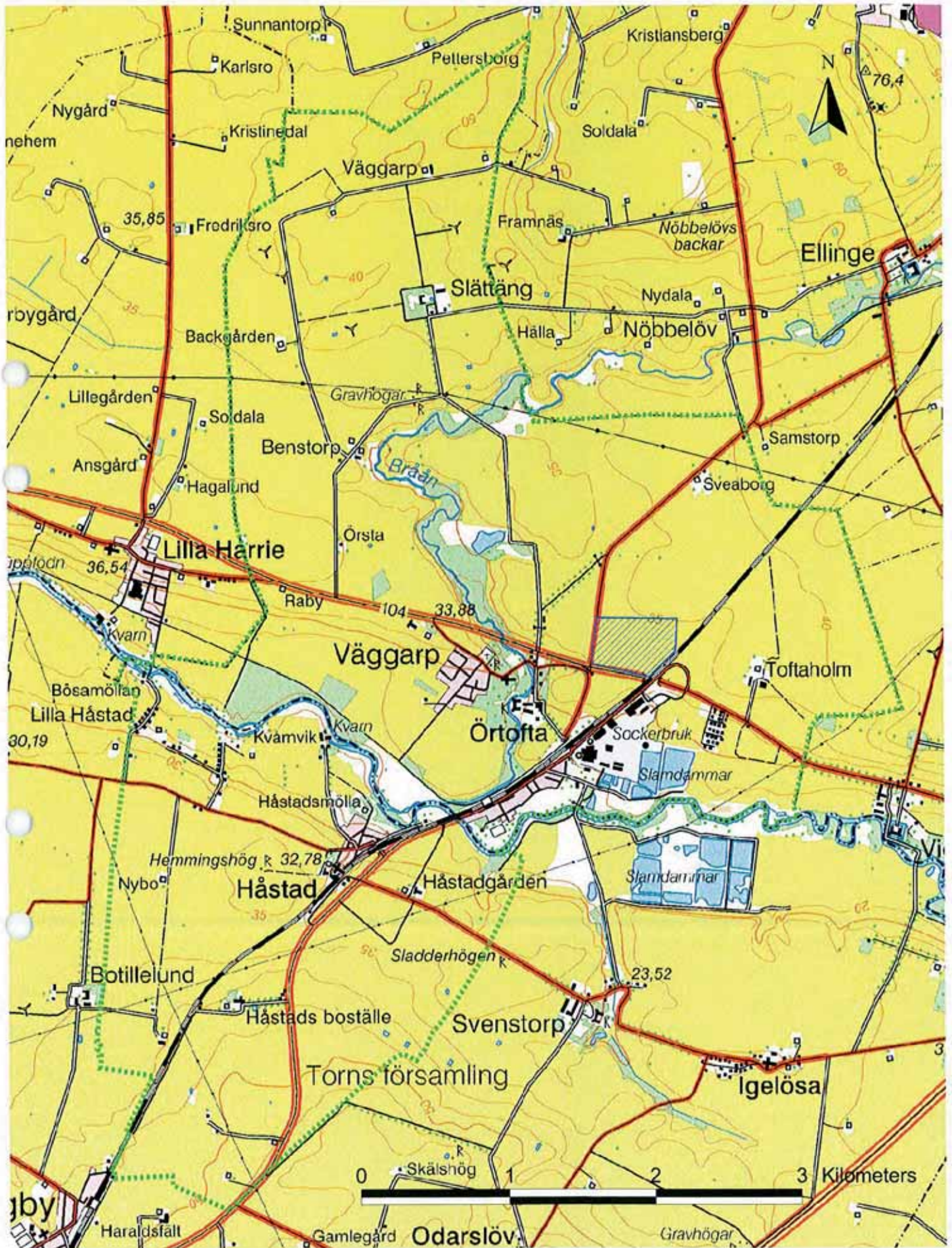
Enheten för Kulturmiljövård Rapport 2006:021
Pia Gunnarsson Wallin och Lars Persson
*Utredning. Örtofta och Håstad. Kulturhistorisk konsekvens-
utredning inför planerat kraftvärmeverk. Örtofta socken i Eslövs
kommun och Håstads socken i Lunds kommun, Skåne län.*

Bilaga 1

Undersökningsområdets topografiska förhållanden och markanvändning idag.

Källa: terrängkartan över området, 2006, Lantmäteriet.

 Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
 Avgränsning för utredningens undersökningsområde

Bilaga 2

Huvuddelen av undersökningsområdet enligt Gustav III:s manöverkarta från 1774.

Källa: topografisk karta 0400:17B:022 b, Krigsarkivet.

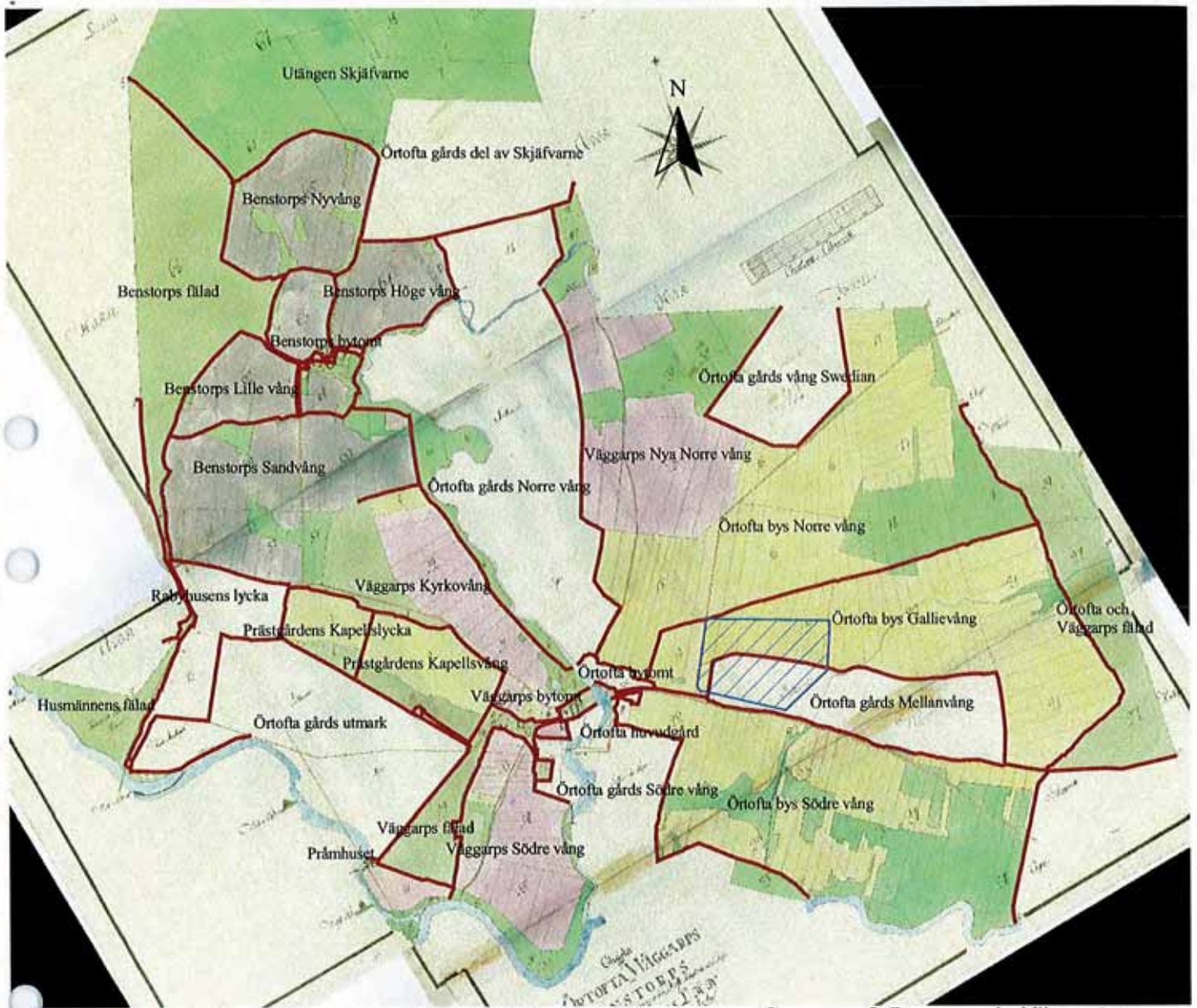
 Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
 Avgränsning för utredningens undersökningsområde

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 3a

Storskifteskarta för Örtofta socken 1799.

Källa: akt L260-5:2, Lantmäteristyrelsens kartarkiv, Lantmäteriet.

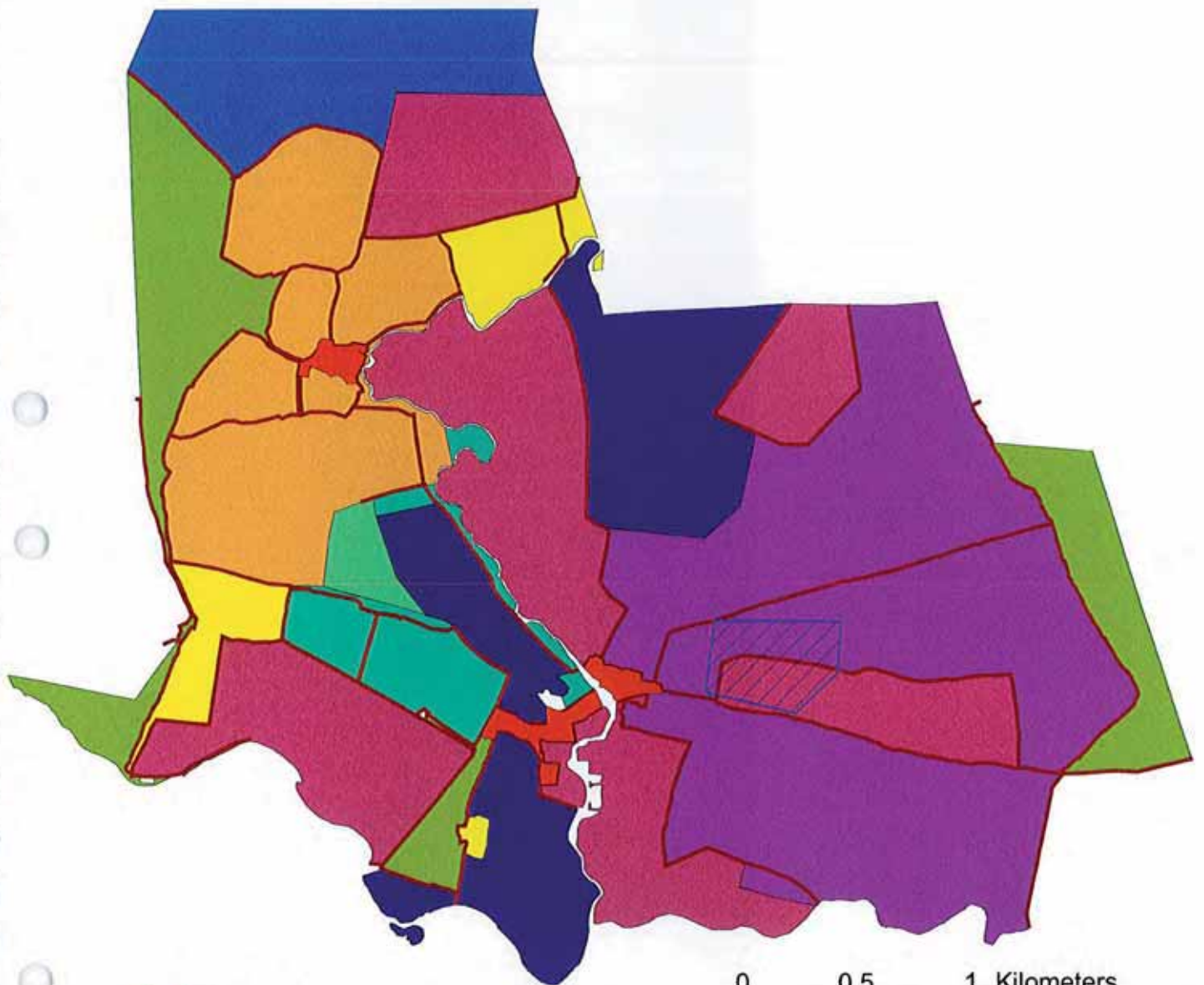
 Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
 Hägnader

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 3b

Ägoförhållande inom Örtofta socken efter genomfört storskifte 1799.

Källa: akt L260-5:2, Lantmäteristyrelsens kartarkiv, Lantmäteriet.

- Hägnad
- Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
- Bytomt
- Örtofta bys ägoområde
- Örtofta huvudgårds ägoområde
- Gatehusens/torpens ägoområde
- Väggarps ägoområde
- Byarnas del i utängen Skjäfvarne
- Byarnas fäladsmark
- Prästgårdens ägoområde
- Benstorps ägoområde
- Allmänningssmark

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 4

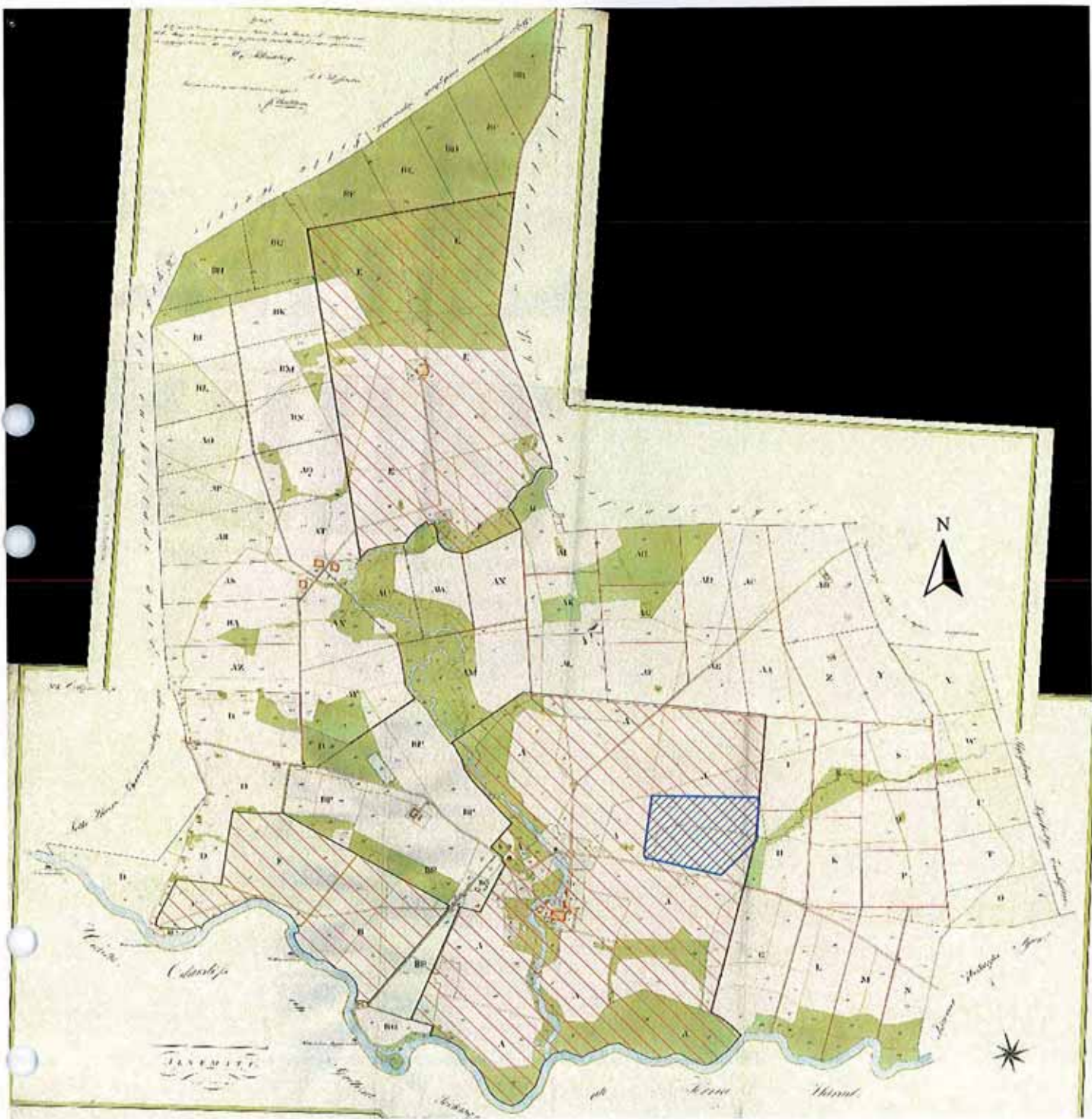
Enskifteskarta för Håstads by 1803.

Källa: akt L89-4:7, Lantmäteristyrelsens kartarkiv, Lantmäteriet.

Bilaga 5

Enskifteskarta för Örtofta socken 1827.

Källa: akt L260-5:3, Lantmäteristyrelsens kartarkiv, Lantmäteriet.

- Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
- Örtofta huvudgårds och avelsgården
Slättängs ägoområde

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 6

Örtofta socken enligt ekonomiska kartan, "häradskartan", från 1913.

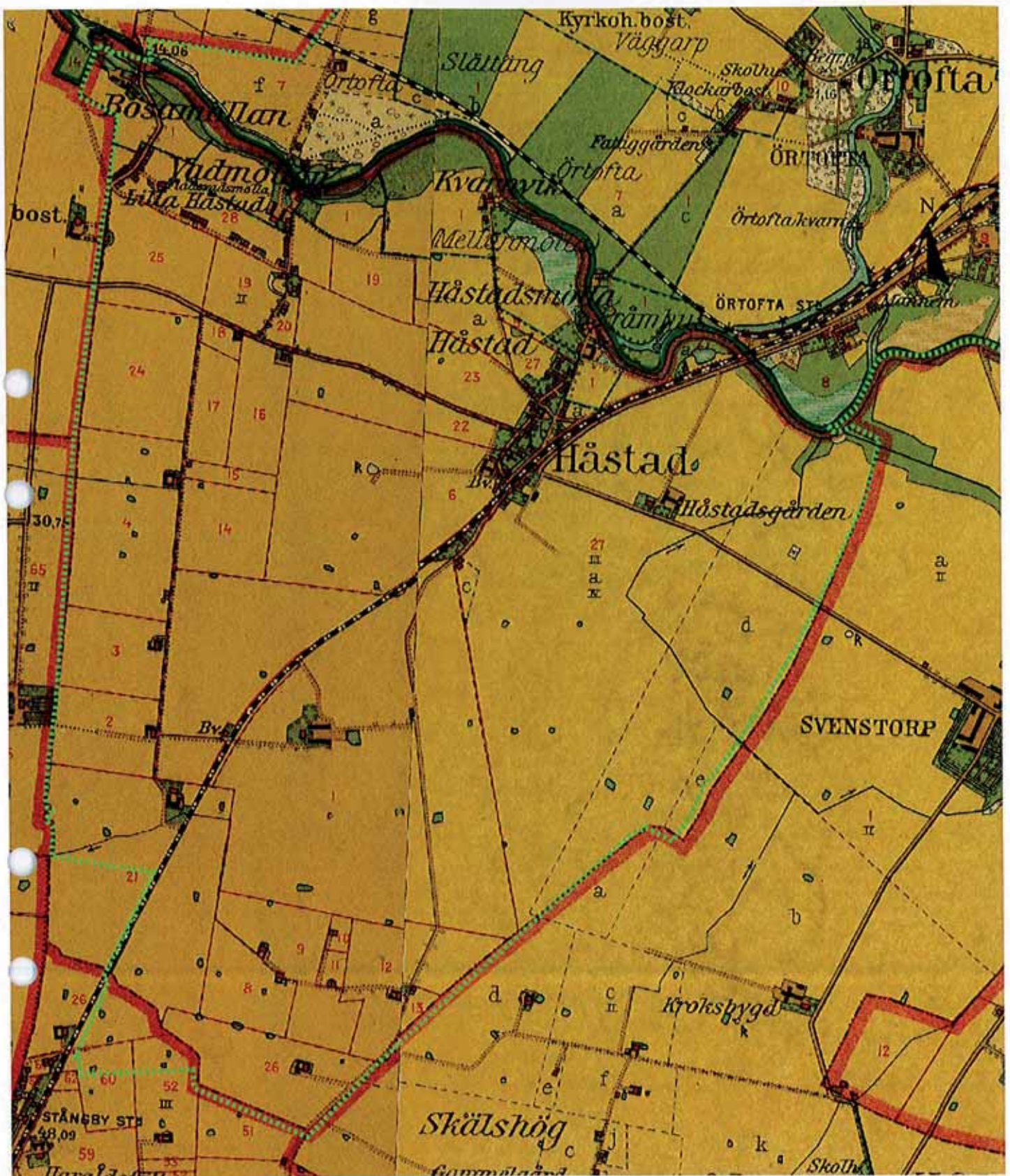
 Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
 Avgränsning för utredningens undersökningsområde

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 7

Håstads socken enligt ekonomiska kartan, "häradskartan" från 1913.

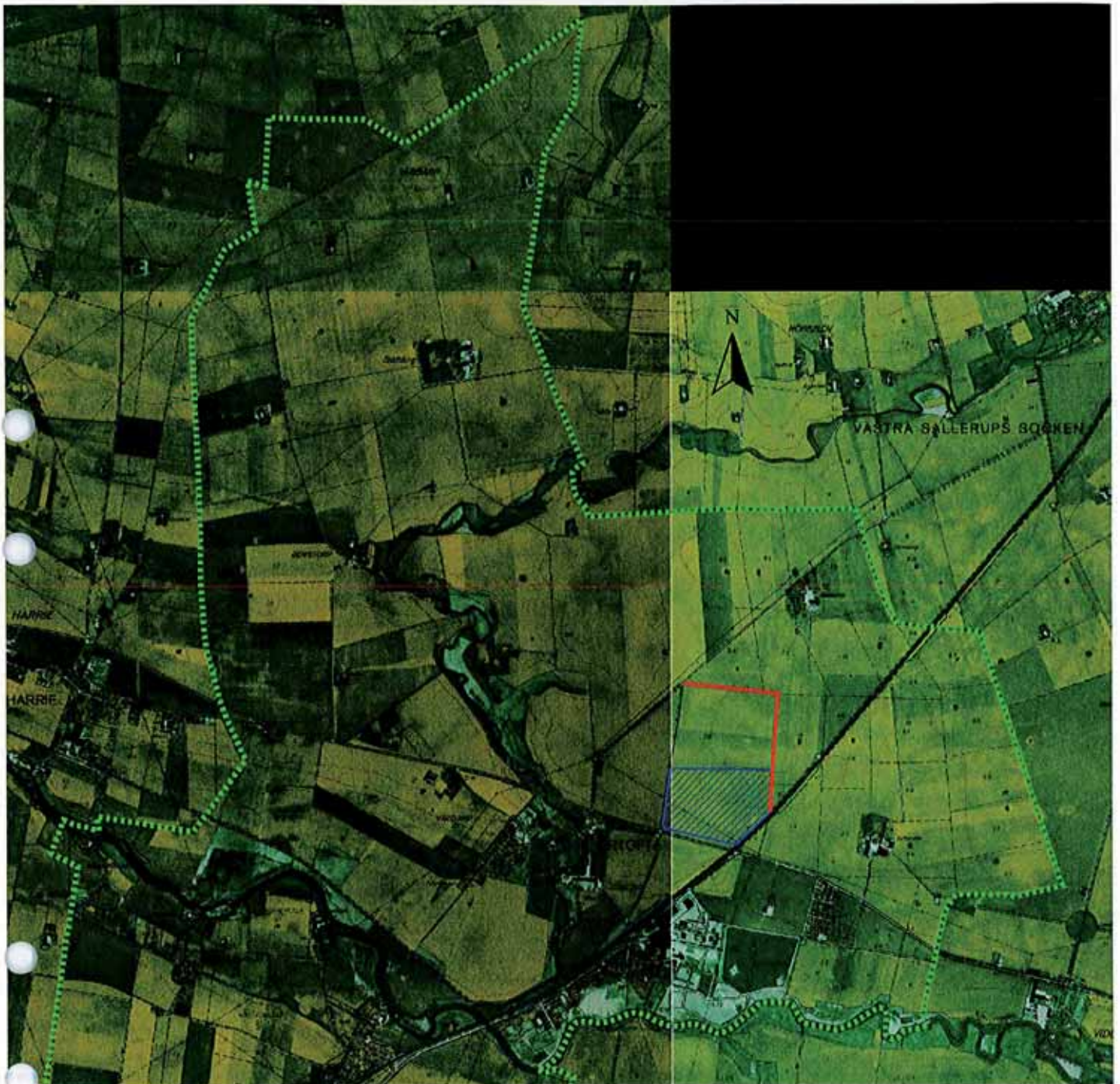

 Avgränsning för utredningens undersökningsområde

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 8

Örtofta socken enligt ekonomiska kartan från 1970-72.

- Kraftvärmeverkets planerade tomtområde
- Avgränsning för utredningens undersökningsområde
- Bevarad gränsvall kring huvudgårdens enskifte

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 9

Håstads socken enligt ekonomiska kartan från 1970-72.

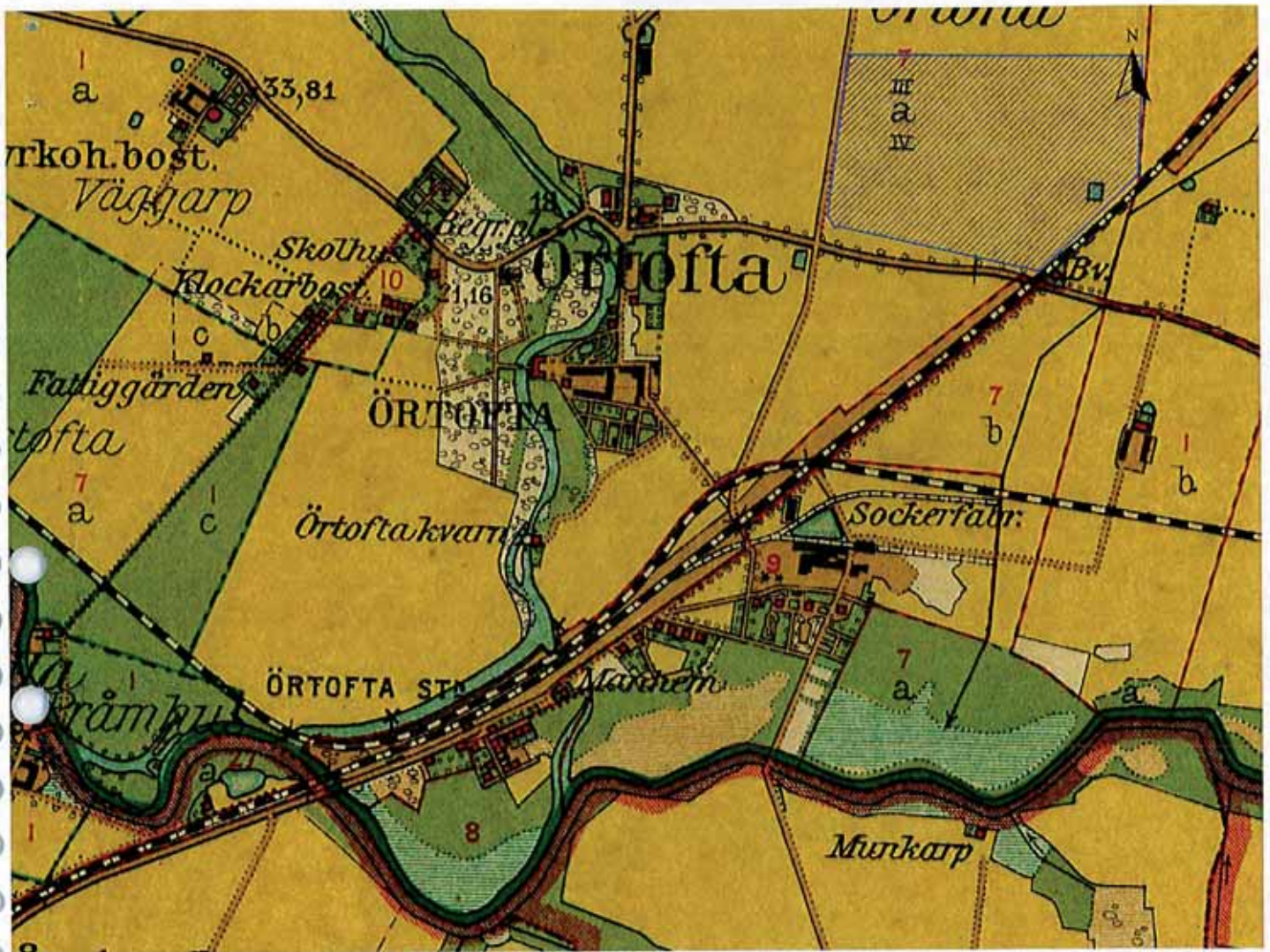

 Avgränsning för utredningens undersökningsområde

0 0.5 1 Kilometers

Bilaga 10

Området kring Örtofta sockerbruk och huvudgård enligt ekonomiska kartan, "häradskartan",
från 1913.

 Kraftvärmeverkets planerade tomtområde

0 500 1000 Meters